

9. april var ikke på programmet Generalerne og skiftet i socialdemokratiets forsvarspolitik

Kongen [underskrev] Lovene, som straks traadte i Kraft. Den Ordning var skabt, med hvilken vi tre Aar senere mødte Katastrofen.

Wilhelm la Cour om kongens underskrift 7. maj af 1937-forsvarslovene i *Danmarks Historie 1900-1945*.¹

På vej mod Gørtz' mobile hær: Her afværgede (dvs. panserværns-) delingen på korporalskolen i Haderslev med deres 20 mm Madsen maskinkanon i feltaffutage, sandsynligvis sent i 1939 eller i begyndelsen af 1940. (Foto: Rigsarkivet).

¹ Første Bind (Berlingske Forlag, København 1950), p. 234.

9. april-perspektivets rolle i behandlingen af 1937-Hærloven

Begivenhederne den 9. april 1940 bestemte det senere syn på mellemkrigstidens danske forsvarspolitik. Den måtte være direkte ansvarlig. Forløbet i 1930'erne blev set som et forspil til ydmygelsen. Det var derfor naturligt, at titlen på kapitlet om mellemkrigstidens sidste hærlov i Ole A. Hedegaards Erik With-biografi blev: "På vej mod afgrunden. Hærloven af 1937"²

En konsekvens har været, at periodens tre hærordninger på forskellig måde næsten er glemt i beskrivelsen af værnets udvikling. I Jens Ole Christensen og Rune Holmeå Iversens oversigtsværk *Hæren. 400 års danmarkshistorie*³ fylder mellemkrigsårene kun fem sider. Teksten om udviklingen i 1930'erne overser ikke bare den stadig dybere forsvarspolitiske strid mellem regeringens to partier. Vejen fra 1932 over 1937-hærloven omtales i overensstemmelse med traditionen som en fortsat mærkbar reduktion som følge af presset fra regeringens neutrale og pacifistiske politik. Man konstaterer, at der kun blev gennemført "ubetydelige" militære foranstaltninger, før angrebet kom den 9. april. Situationen ses som altid i lyset af begivenhederne den morgen og overser det styrkeopbygnings- og moderniseringsprojekt, som hærledelsen i samspil med Socialdemokratiet var gået i gang med fra efteråret 1935. Den blev stærkt accelereret fra sommeren 1937 inden for rammen af hærledelsens klare strategiske og taktisk-operative forsvarsidé.

Denne udvikling blev ganske vist registreret i min første analyse af spørgsmålet fra 1982, hvor jeg detaljeret fulgte opbygningen af hæren i 1930'erne. Her blev hærledelsens forsvarspolitiske indsats beskrevet, men jeg frigjorde ikke behandlingen fra den anakronistiske 9. april-ramme.⁴

Der blev både i samtiden og senere rettet en direkte kritik mod den hærledelse, der blev set som ansvarlig. Målet var først og fremmest Withs efterfølger, general-løjtnant William Wain Prior, og generalstabschefen, generalmajor Ebbe Gørtz. Utilfredsheden blev umiddelbart og klart udtrykt den 15. april og senere af chefen for 5. Regiment, oberst Viggo Oskar Harrel: Generalerne havde mistet Hærens tillid og måtte tage deres afsked. De havde "bedraget os for vor Ret til at kæmpe for vort Land"⁵ Kritikken fra andre officerer lød på, at man med en anderledes anvendelse af de rådige midler kunne have imødegået den tyske invasion langt mere effektivt, end det var planlagt.

2 *En general og hans samtid. General With mellem Stauning og kaos* (Thorsgaard, Frederikssund 1990), p. 176.

3 (Gad, København 2015), pp. 171-176.

4 Michael H. Clemmesen, *Jyllands landforsvar 1901-1940. En studie på langs af planlægningen samt en vurdering af denne planlægnings forhold til den politiske hensigt med forsvaret* (Forsvarskommandoen, København 1982)

5 Harrels kritik blev kort beskrevet i *Betænkning til Folketinget afgivet af Den af Tinget under 15. juni 1945 nedsatte Kommission i henhold til Grundlovens § 45* (København 1945), p. 52f.

Den pensionerede oberst Halvor Jessen, en internationalt respekteret teknisk-taktisk fornyer, mente, at man burde have etableret et bælte af maskingeværer, maskinkanoner og luftværnskanoner ved Sjællands kyster og ved grænsen samt ved de truede områder længere mod nord i Jylland. Det ville med de til rådighed stående midler have forsvaret neutraliteten og Danmark.⁶

I 1980 fulgte oberst A.R. Jørgensen, der var ung officer den 9. april og senere blev modstandsmand, op med at foreslå, at forsvaret af Jylland skulle have haft karakter af kommunikationsødelæggelser.⁷ Reelt var det, Jørgensen foreslog, planlagt og forberedt. Alle betydende jernbanebroer, jernbanestationer samt færger havde i næsten fyrre år været forberedt sprængt eller ødelagt ved uddannet banepersonel med udlagt sprængstof, havne var planlagt spærret, og nye større vejbroer forberedt sprængt.⁸ Men det havde Jørgensen som ung ingeniørofficer den 9. april åbenbart ikke været orienteret om, og han undersøgte det ikke senere i myndighedsarkiverne. I 1990 fulgte Jørgensen sin bog op med en biografi af Ebbe Gørtz, der kritiserede generalen hårdt. Jørgensens behandling accepterede ikke den politiske ramme, som generalstabschefen måtte virke inden for.⁹

Harrel, Jessen og Jørgensen må siges at have forudsat, at generalerne for at kunne kæmpe først ved et trylleslag eller kup havde fået afløst den socialdemokratisk-radikale regering, og Jessen og Jørgensen, at befolkningen pludselig støttede en forsvarspolitik, som den havde fravalgt i to årtier.

Denne artikels perspektiv og tese

Jørgensens skrifter er et klart, men ikke enestående, eksempel på den anakronistiske bagklogskab og manglende accept af den sidste halvdel af 1930'ernes politiske ramme. Det er normalt, at historien arrogant skrives på basis af kendskab til, hvad der senere skete. Der skal en bevidst selvdisciplinering til for at undgå, at dette sker.

Det kan dog lade sig gøre. I juni 2010 gennemførtes på Forsvarsakademiet under min ledelse en international historisk konference om vejen til Anden Verdenskrig i Nordeuropa (Skandinavien og Østersøområdet) fra foråret 1939 til sommeren 1941. Bidragsyderne havde fået pålagt, at de i deres indlæg og senere artikler skulle begrænse sig til at inddrage den viden, som beslutningstagerne dengang havde. Man vidste i modsætning til i eftertiden ikke, hvad der senere ville ske. Indlæggene blev publiceret i 2013.¹⁰

6 Jessen, Halvor, *Hvorfor har Forsvarsviljen forladt det danske Folk* (J.D. Qvist & Komp's Forlag, København 1942), pp. 9-51, 71-75.

7 Jørgensen, A.R., *9. april. De spildte muligheders dag* (Gyldendal, København 1918).

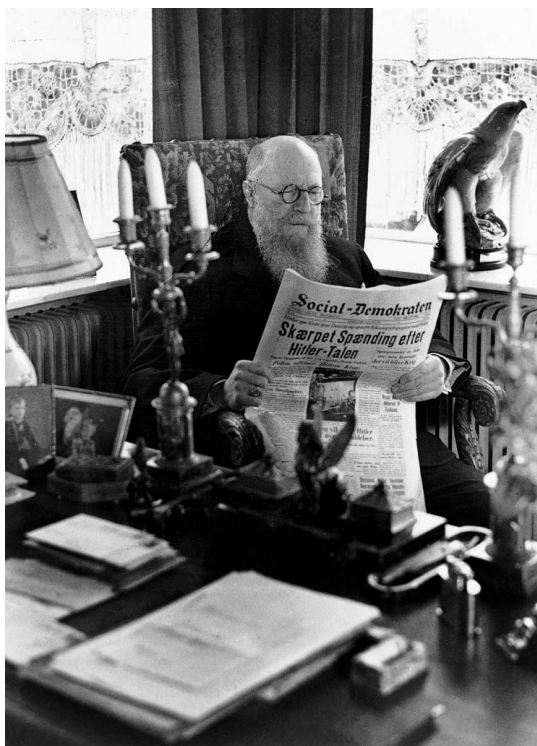
8 Clemmesen (1982).

9 Jørgensen, A.R., *Generaløjtnant Ebbe Gørtz. En militær biografi* (Årsskrift for Frihedsmuseets Venner, København 1990).

10 Clemmesen, Michael H. & Marcus S. Faulkner (red.), *Northern European Overture to War, 1939-1941. From Memel to Barbarossa* (Brill, Leiden 2013).

Denne artikel er skrevet ud fra samme hovedidé som den nævnte antologi. Den skal beskrive de mål og den indsats, som først og fremmest hærens fire ledende personligheder udførte, Chefen for Generalkommando, Erik With, Direktøren for Krigsministeriet, Johan Daniel von Stemmann, general William Wain Prior (først Chef for Generalstaben og til sidst Chef for Generalkommandoen), og endelig Priors afløser som Chefen for Generalstaben, Ebbe Gørtz.

Det både hurtige og væsentlige holdningsskift i Socialdemokratiets ledelses forsvarspolitik i forlængelse af først Hitlers magtovertagelse og forfølgelse af de tyske partikammerater i 1933 er beskrevet af Bent Behrendt Jørgensen¹¹ efterfulgt af Lars Ole Lykkebo, der følger udviklingen videre efter den tyske åbne genoprustning indledes i 1935 frem til 1937-hærloven.¹² Begge beskriver Withs aktive rolle i at fremme udviklingen i hele forløbet. Lykkebo beskriver, hvorledes Stau-ning i foråret 1935 overvejede, men derefter opgav, at opnå en større handlefri-
hed gennem dannelsen af en rent socialdemokratisk mindretalsregering, hvor den forsvarsvenlige akademiker Hartvig Frisch blev overvejet som forsvarsmini-sterkandidat.¹³

Thorvald Stauning i 1930'erne. Det må anses som sandsynligt, at Stau-ning som konseilspræsident J.C. Christensen tyve år tidligere ønskede at kombinere udenrigspolitisk brobygning til Tyskland med at få en forbedret forsvarsordning vedtaget. Uanset, at han personligt var positivt indstillet over for hærchefen Erik With, kunne han i forsvarsspørgs-målet ikke gå længere, end hvad regeringspartneren Peter Munchs Radikale Venstre og mere forsvars-kritiske socialdemokrater kunne acceptere. (Foto: denstoredanske.dk).

11 Bent Behrendt Jørgensen, "Det danske socialdemokratis syn på forsvaret 1929-35", Andersen, Dorrit et. al. (red.), *Årbog for arbejderbevægelsens historie* 3 (1973).

12 Lars Ole Lykkebo, *Det danske socialdemokratis militærpolitiske stilling 1933-1937* (Udgivelses-udvalgets samling af studenterafhandlinger, Vol. 3, Odense 1976).

13 Lykkebo (1976), pp. 84-86, 115-117.

14 Michael Hesselholt Clemmesen

Generalerne søgte på forskellig måde at støtte og udnytte dette skift. De kunne ikke vide, at deres projekt ville blive begrænset i begyndelsen af april 1940, og at alt andet end deres brobygning til socialdemokraterne ville blive bragt til afslutning i august godt tre år senere med afvæbningen og opløsningen af Hæren.

Generalerne kunne heller ikke vide, at Hitler ville bryde med den strategiske logik, som havde bestemt forholdet til Skandinavien to årtier tidligere. De kunne kun justere deres forventninger på grundlag af viceadmiral Wolfgang Wegeners offentliggjorte strategiske kritik af sin flådes optræden i 1925.¹⁴ De måtte bygge på de erfaringer, der var opnået ved den ikke-planlagte, meget betydelige udbygning af Hæren, der havde fundet sted under Sikringsstyrken under Første Verdenskrig, og erfaringer med de problemer, der var havde været en følge af nedskæringerne fra 1919 til og med 1932-hærordningen.

Det var erfaringen med de politiske muligheder, som ville opstå under en neutralitetssikringsperiode, der var grundlag for generalernes politik i slutningen af 1930'erne. Selv under den daværende radikale mindretalsregering var hærens krigsstyrke blevet udvidet langt ud over 1909-hærlovens begrænsninger.

Det er væsentligt at forstå, at ingen af generalerne i deres analyse af truslen havde kendskab til de kontakter og forhandlinger, som den daværende radikale regerings inderkreds sammen med diplomaten Herluf Zahle havde haft med den tyske gesandt i begyndelsen af 1917 om tyske ønsker og planer i Jylland, hvis Norge blev inddraget i krigen.¹⁵

Specielt With og Stemmann havde fra deres tjeneste og samvær med politikerne en klar fornemmelse af disses ønske om at begrænse belastningen af befolkningen mest muligt. Man skulle bl.a. ikke igen sende værnepligtige til tjeneste uden for egen landsdel; Sjælland eller Jylland. De forstod den høje prioritering, som alle politikere gav til sikringen af Sønderjylland. De kunne ikke undgå at vide, at politikerne ønskede at undgå forsvarstiltag, der kunne ses som ikke-neutrale og specielt rettet mod Tyskland.

Et forhold, som undrer forfatteren, er, at generalerne åbenbart ikke forstod, at den politiske kamp om Københavns Befæstning og op til 1909-ordningen klart havde demonstreret, at politikere til venstre for De Konservative afviste faste befæstninger, der kunne siges at markere fjendtlighed mod Tyskland. Men generalerne kunne ikke kende grænserne for, hvad den socialdemokratiske ledelse var klar til at anvende hæren til, hvis tyske tropper rykkede ind i Danmark. Vi mangler kilder til, hvad Stauning har sagt om Danmarks fremtidige forsvar til With under deres mange samtaler under fire øjne. Men det er ikke sandsynligt, at Withs stadige argumenter for forbedringer har været betragtet som så belastende og uønskede af statsministeren, som Munch beskrev dem i sine erindringer i be-

14 *Die Seestrategie des Weltkrieges*. Privattræk 1925 (Berlin 1929).

15 Bl.a. Clemmesen, Michael H., *Den lange vej mod 9.april. Historien om de fyrre år før den tyske operation mod Norge og Danmark i 1940* (Syddansk Universitetsforlag, Odense 2010), pp. 329f.

grundelsen for Staunings overdragelse af forsvarsministerposten til Alsing Andersen i efteråret 1935.¹⁶

Der var gode sikkerhedspolitiske grunde til ikke at gøre klart for udlandet, at en alvorlig krænkelse af dansk neutralitet kun ville blive mødt, som Munch ønskede, dvs. med kun symbolsk optræden af den militære bevogtningsstyrke fulgt af diplomatisk protest. Der var også gode indenrigspolitiske grunde til tilbageholdenhed, herunder om den stadig voksende uenighed om forswarets størrelse og opgaver både mellem de to regeringspartier og inden for Socialdemokratiet. Det var både vanskeligt og uhensigtsmæssigt at skabe klarhed om, hvad man ville beslutte i en meget vanskelig hypotetisk situation, som man håbede og regnede med aldrig ville opstå.

Der er derfor gode grunde til, at Søren Helstrup i sin nuancerede og klare analyse af regeringens og de militære chefers syn på truslen mod Danmark i årene lige før besættelsen kunne konkludere, at det blev Munchs opfattelse og hensigt, der dominerede regeringens politik.¹⁷ Helstrups argumentation er nu blevet både underbygget og nuanceret af Steen Andersen. Andersen beskriver også, hvordan forsøget med at opnå en forståelse med Tyskland i form af en ikke-angrebsaftale i første omgang var Staunings initiativ.¹⁸ Det må opfattes, som om statsministeren ønskede at kopiere konseilspræsident J.C. Christensen dobbeltstrategi fra 1905 med kombinationen af en udenrigspolitisk forståelse med Tyskland med en nyordning af Forsvaret.

Som denne artikel vil argumentere, var generalernes og herunder specielt Withs projekt med at transformere hæren til et bredt accepteret og derefter genopbygget forebyggende neutralitetsværn stadig i sin indledende fase, da han blev pensioneret ved udgangen af november 1939.

Herefter flyttede With, som Jan Ahtola Nielsen har beskrevet, sin indsats for samme sag over i foreningen "Det frie Nord", hvor han kunne kombinere den med støtten til finnerne, der klart demonstrerede, hvad han søgte at opnå.¹⁹ Projektet var dermed kun lige begyndt, da vilkårene ændrede sig fundamentalt den 9. april 1940. Som Palle Roslyng-Jensen klarlagde i sin disputats,²⁰ blev de ændrede vilkår for at opbygge et tillidsforhold til socialdemokratiet og en fælles holdning til nødvendigheden af et folkeligt baseret forsvar ikke nødvendigvis dårligere i de første besættelsesår, end de havde været før 1940. Under de nye

16 Munch, P., *Erindringer 1933-1939- Paa vej mod krigen* (Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, København 1966), p. 94.

17 Søren Helstrup, *Truslen mod Danmark. Regeringen og de militære chefers trusselsopfattelse 1938-40* (Museum Tusulanums Forlag, København 2000).

18 Steen Andersen, "Der er intet foruroligende for Danmark". *Danmark mellem stormagterne frem mod den 9. april 1940* (Syddansk Universitetsforlag, Odense 2020).

19 Jan Ahtola Nielsen, *I orkanens øje. Det danske Finlandskorps 1939-40* (Gyldendal, København 2006), specielt kapitel 6.

20 Palle Roslyng-Jensen, *Værnenes politik – politikernes værn* (Udgiverselskabet for Danmarks nyeste historie, Gyldendal, København 1980).

16 Michael Hesselholt Clemmesen

vilkår måtte det blive Gørtz, der blev brobyggeren til socialdemokraterne, efter at With var pensioneret og Stemmann knyttet til sin formelle rolle som rådgiver for forsvarsministeren i Samlingsregeringen fra 8. juli 1940, venstremanden Søren Brorson.

Det var ikke kun With, der energisk byggede bro til Socialdemokratiet. Perioden var også præget af det samarbejde med regeringen om den økonomiske politik og specielt om den grundlovsreform, som Det Konservative Folkeparti, Hærens traditionelle støtte, førte under Christmas Møller trods modstanden fra baglandet.²¹

Det forhold, at grundlovsforslaget faldt ved folkeafstemningen den 23. maj 1939, endte samarbejdet og fik Møller til at trække sig som leder. Som Henning Grelle argumenterer, var Staunings skuffelse så stor, at "den slukkede den sidste glød af initiativ, fremdrift og reformiver", fordi han havde regnet med at kunne trække sig ved et ja.²² Man kan tolke udviklingen de næste godt ti måneder under den stadig forværrede krise som påvirket af, at udenrigsminister Munch reelt var henvist til at fungere som regeringens ledende kraft.

Som det fremgår af fodnoterne, er der anvendt kilder fra et bredt spektrum af militære myndighedsarkiver, herunder først og fremmest Generalstabens og Generalinspektøren for Fodfolkets (den daværende betegnelse for infanteriet anvendes igennem hele artiklen). En anden central del af grundlaget er Krigsministeriets 5. Kontors (Mobiliseringskontorets) arkiv, herunder bl.a. Stemmanns efterladte papirer i kontorets arkiv. De sidste er suppleret med dokumenter fra Stemmanns privatarkiv i Rigsarkivet.

En af de meget væsentlige mangler i forsvaret, som både prægede generalernes indsats og fik politisk interesse, var opbygningen af Københavns Luftforsvar. Dette omfattende og potentielt kostbare projekt er af pladshensyn ikke dækket systematisk i artiklen, på trods af at forløbet kan bidrage til og støtte billedet af rammerne for samarbejdet mellem Stauning og hærledelsen. Jeg håber senere at kunne behandle emnet i en selvstændig artikel.

Artiklen udbygger og justerer analysen i Otto Sørensens 1972-speciale af hærledelsens politik. Specialet gav et delvis unøjagtigt billede af forløbet, fordi forfatteren ikke erkendte den potentielt store forskel på lovens fredsstruktur og den mobiliserede krigsstruktur, og fordi han fejltolkede sine hovedkilder, generalstabsøvelsernes, rolle. Sørensen ser heller ikke Withs rolle i forhold til de tre andre generaler, der her beskrives, og han konkluderer, at hærledelsen i 1938-39 "søgte i politisk hi" og førte demonstrationspolitik, hvor denne artikel vil vise,

21 Se bl.a. beskrivelsen i La Cour, Wilhelm, *Danmarks Historie 1900-1945*, Første Bind. (Berlingske Forlag, København 1950), pp. 192-200. La Cour ser ikke nogen direkte virkning af den Konservative indsats for at hjælpe Hæren, men støtten må siges at have været en indirekte hjælp til Stauning i hans forsigtige forsøg på at mindske den Radikale dominans af sikkerhedspolitikken.

22 Grelle, Henning, *Thorvald Stauning. Demokrati eller kaos* (Jyllands-Postens Forlag, København 2008), p. 432.

hvorledes den gamle generaløjtnant til det sidste søgte og opnåede forbedringer på alle de tre her behandlede, højt prioriterede områder.²³

Artiklens tese er for det første, at de meget forskellige generaler havde nogenlunde samme mål, og at de med betydelig succes og dygtighed udnyttede mulighederne op til 1937-ordningen og under de efterfølgende kriser indtil Withs pensionering ved udgangen af november 1939.

Tesen er for det andet, at forsøget på at genskabe forløbet fra Sikringsperioden til en vis grad fejlede, fordi Forsvarets målsætning var ændret. Artiklen undersøger, på hvilke områder generalerne rent faktisk fejlede allerede før Withs afgang, og hvor man må sige, at der fortsat skete en udvikling mod deres mål.

Læringen under Sikringsperioden og i 1920'erne

I 1914-18 honorerede vi de Krav, der blev stillet til os udefra: vi indkaldte en Sikringsstyrke paa 64.000 Mand, vi udlagde Miner ... vi viste, at vi havde Evne og Vilje til at værne vort Lands Selvstændighed; man troede paa os, og vi blev holdt uden for Krigen (Halvor Jessen 1942).

Denne grundopfattelse, som den kritiske oberst Jessen fremførte i sin ledelseskritiske pjeces under besættelsen, deltes af de fire generaler, som er denne artikels hovedpersoner.

Den største overraskelse for Hæren under Første Verdenskrig var, at tyskerne ikke angreb Danmark med hovedstaden som mål ved eller lige efter krigsudbruddet for at sikre sig, at den britiske flåde kunne holdes ude af Østersøen. Dvs. at det var den daværende viceadmiral, Otto Kofoed-Hansen, og ikke hærledelsen, der havde bedømt situationen korrekt. Som først J.C. Christensen fra 1905 og udenrigsminister Erik Scavenius under krigen havde admiralen set det som sandsynligt, at Danmark kunne bidrage til at forebygge nabolandets anvendelse af dansk territorium ved militære tillidsskabende foranstaltninger rettet mod Tysklands fjender samt diplomati.

Hærloven af 1909 var ikke egnet til at løse neutralitetsopgaverne under den langvarige konflikt. For at begrænse budgettets størrelse havde man kun uddannet en lille del af den årlige gruppe af værnepligtige. Det betød, at selv en linjebataljon (dvs. en enhed med fastansatte nøglekadrer) havde mandskab fra mange årgange. De endnu ældre værnepligtige bemandede reserveenhederne. Under den lange sikringsperiode blev beredskabsbyrden derfor indledningsvis båret af en begrænset del af de værnepligtige. Herunder var mange gamle nok til at have erhvervs- og familieforpligtelser. Hovedparten af de unge gik fri. Dette var så indlysende uretfærdigt, at man i løbet af krigen øgede indkaldelserne betydeligt, så Sikringsstyrkens stående beredskab kunne bæres af unge værnepligtige. Dette betød, at krigsstyrken stadig voksede, dvs. at det blev muligt at trække 1909-hæ-

23 Sørensen, Otto, *Den danske hærledelses forsvarspolitik 1932-1939* (Utrykt speciale, Københavns Universitet, august 1972).

ren ud "som en harmonika". Regimenterne opstillede derfor ud over linje- og reserveenheder i sidste halvdel af krigen "feltdepotenheder", som kunne indsættes i de opgaver, som 1909-krigsstyrken ikke gav mulighed for at løse.

Disse opgaver, der kunne dækkes af de ekstra, ikke lovdefinerede mobiliseringsstyrker, var i Jylland specielt bemandingen af de feltbefæstede brohovedstillinger på sydsiden af Limfjorden, der skulle muliggøre, at den jyske felthær kunne forsætte kampen efter rømning af halvøen syd for fjorden. På Sjælland, hvor hæren omfattede to små og én stor division, blev det muligt at skabe to nye divisioner, 4' og 5', så det blev mere realistisk at indlede kampen i den feltbefæstede "Tunestilling" og i den nye fremskudte stilling foran hele fæstningens Vest- og Nordfront, der blev forberedt fra efteråret 1917.²⁴ Andre opgaver som sikring af jernbanerne bag hæren eller Tunestillingens højre flanke langs Roskilde Fjord måtte løses af nye "Frivillige Bevogtningskorps" eller de allerede eksisterende frivillige rekylkorps.

For at holde omkostningerne ved 1909-ordningen så lave som muligt havde antallet af faste officerer og underofficerer været så lille, at det kun var muligt enten at sikre fredsstyrkens uddannelsesaktiviteter eller at dække krigsstyrkens behov for planlægnings-, førings- og forvaltningskadrer. Nu skulle man i 4½ år løse begge disse opgaver samtidigt. Derudover skulle man finde kadrer til både nye typer enheder, som ikke var nævnt i loven, herunder regimenterne rekylgeværenheder og hærens flyenheder og til den større krigsstyrke. En "udtrækning" af hæren ud over lovens krigsstyrke, som blev muliggjort af indkaldelsen af flere værnepligtige til opretholdelse af beredskabet, var ikke forudset og derfor ikke forberedt.

Alle disse nye opgaver kunne kun dækkes ved øget produktion og anvendelse af reserveofficerer, afskedigede linjeofficerer og -underofficerer samt tjenstgørende værnepligtige befalingsmænd (dvs. korporaler og reserveofficersaspiranter, de såkaldte kornetter).

Den større styrke skulle også sikres våben for at blive anvendelig. Bevæbnningen og udrustningen til den "udtrukne" krigsstyrke og de nye feltbefæstede stillinger kunne kun til en vis grad skaffes ved at anvende ældre skyts, m.m. fra Hærens og Flådens lagre. Men derudover var man begrænset til, hvad man kunne producere i Danmark eller købe fra andre neutrale lande.

Det øgede antal af uddannede af værnepligtige i Sikringsperioden kom til at betyde, at den afløsende 1922-Hærordning indledningsvis rådede over den danske hær indtil da største krigsstyrke. Den var ved udgangen af 1918 vokset til op imod 180.000 mand.²⁵ Det var da også udgangspunktet for, at Hærens to general-

24 Jespersen, Martin & Jens Ole Christensen (red.), *København Befæstning. Til Fædrelandets Forsvar* (Gads Forlag og Statens Forsvarshistoriske Museum, København 2012), pp. 259, 262.

25 Størrelsen blev diskuteret i de mange måneder mellem krigsafslutningen og 1922-loven. I *Beretning afgivet af Kommissionen til Undersøgelse og Overvejelse af Hærens og Flaadens fremtidige Ordning* (København 1922), Bilag XVII, Den designerede Overgeneral, Fortroligt af 22-5-1920 til Krigsministeriet, pp. 319f.

løjtnanter, der var chefer for landet henholdsvis øst og vest for Storebælt, kunne foreslå en fremtidig hær på fem divisioner, der bl.a. indeholdt 15 fodfolksregimenter og Livgarden. Det gav en samlet fodfolksstyrke i felthæren på 62 bataljoner, hvoraf halvdelen var linje- og halvdelen reservebataljoner. Hver division skulle opstille et "depotregiment" som reserve. Da der efter generalernes forslag samlet skulle indkaldes omkring 12.000 rekrutter årligt, ville krigsstyrkens niveau uden problemer kunne holdes på 1918-niveauet.²⁶ Vurderingen af styrkebehovet i felthæren til at være 15 fodfolksregimenter forblev uændret igennem mellemkrigstiden.

Da den nye hærordning kun indkaldte godt 7.000 årligt til normal uddannelse (samt ca. 1.500 til den korte "Landstorms"-uddannelse til simple bevogtningsopgaver),²⁷ ville den store krigsstyrke ikke kunne bevares, efterhånden som Sikringsperiodens mange uddannede pga. alder udgik af mobiliseringsstyrken. Indledningsvis kunne man også trække på de kadrer af linjeofficerer og -underofficerer, som pga. besparelser blev afskediget ved den nye hærordnings kadrereduktioner. Både deres og reserveofficerers og underofficerers rutine var blevet konsolideret under tjeneste og indkaldelser i de foregående år. Men også store dele af disse reservekadre ville snart blive for gamle og urutinerede til at være anvendelige.

Samlet kan det siges, at Sikringsstyrken havde demonstreret, hvor stor en hær Danmark ville kunne opstille med den øgede produktion af uddannede værnepligtige, som ville ske i en længere beredskabsperiode. Problemerne med en sådan voksende hær var for det første at sikre bevæbningen af den store styrke med moderne våben og for det andet at sikre så mange egnede befalingsmænd, at styrken blev andet og mere end en løs militær uden kampevne.

Udviklingen i 1930'erne blev præget af de fire generaler og deres idéer pga. deres oplevelse og læring af de foregående femten år. For generalerne, der havde oplevet Sikringsperioden som stabsofficerer i Generalstabens og for von Stemmanns vedkommende i Krigsministeriet, var rigeligheden af mandskab og de samtidige mangler af kadre en væsentlig erfaring om forskellen mellem fredstidsvilkår og realiteter og muligheder som neutralitetsværn under en storkrig.

Prior, traditionsbæreren

General Prior var generalstabschef fra 1931 til sent i 1937. Hans syn på prioriteringen af forsvarsopgaverne var den samme, som havde domineret Hærens argumentation under kampen for Københavns Befæstning fra 1870'erne og indtil nedlæggelsen af landbefæstningen i 1919. Holdningen var accepteret af With i

²⁶ Betænkning afgivet af Kommissionen til Undersøgelse og Overvejelse af Hærens og Flaadens Fremtidige Ordning (København 1922), 1. og 2. Generalkommando, Fortroligt Nr. 7 af 22-januar 1921 til Krigsministeriet.

²⁷ Opsummeret efter Krigsministeriet, 30.8.1922, B.12. Kundgørelse for Hæren, § 11.

William Wain Prior, her som generalmajor. (Foto: Rigsarkivet).

det forslag til en ny hærordning, der blev sendt til Krigsministeriet i december 1931. Heri blev Hærens hovedstyrke på to divisioner fordelt med i alt fem fodfolksregimenter og Livgarden på Sjælland, mens divisionen, der skulle dække Sønderjylland og Fyn, hver kun tildeltes to regimenter.²⁸

I et håndskrevet notat fra begyndelsen af 1932 om "Hærloven af 1932 set i Belysning af Forsvarets almindelige Formaal", der blev trykt i "Militært Tidsskrift", forklarede Prior kernen i sin analyse: "Den farligste og alvorligste Neutralitetskrænkelse [understregning i kilden] er det direkte Angreb på Regeringens Sæde og Forsvarsstyrkens Basis for at fremtvinge en hurtig Afgørelse: Lammelse af alle vore Neutralitetsforanstaltninger."

I de efterfølgende år kunne der ikke ses nogen klar prioritering af Sjælland, hvilket kan hænge sammen med, at oberst Gørtz var chef for Generalstabsafdelingen, dvs. Priors policy-afdeling, og, som vi skal se, var han klart uenig med prioriteringen af Sjællands forsvar. Men i sommeren 1936 havde Gørtz forladt staben for at blive chef for 4. Regiment, og det fortrolige notat, som Prior udarbejdede i efteråret samme år, hvor man i Krigsministeriet arbejdede med den kommende hærlov, konstaterede Prior med henvisning til Withs umiddelbare

²⁸ Priors indflydelse på prioriteringen af Sjælland ses klart i: Isgaard Olsen, Ole, *Planlægningen af det Sjællandske Landforsvar 1922-1940* (Utrykt speciale, Københavns Universitet 1987).

kommentar til 1932-loven, "at der paa Sjælland paa Forhaand maa være samlet de til Landsdelens Forsvar nødvendige 6 Regt. Fodfolk ..." Så Hæren skulle fordeles med to divisioner med hver fire regimenter på Sjælland og én division med fire regimenter i Jylland.

I Withs bemærkninger fra slutningen af februar 1937 til Krigsministeriets "Forslag til Lov om Hærens Ordning" fik Prior optaget, at hærledelsen i 1932 havde konstateret, at forsvaret af Sjælland var hovedopgaven, og at der var behov for seks fodfolksregimenter i kystbevogtningen/-forsvaret af Sjælland, men bemærkningerne understregede også, at behovet vest for Storebælt var ni regimenter. Ved slutningen af november 1937 overlod Prior stillingen som chef for Generalstaben til Gørtz, og han fik først mulighed for igen at markere sin opfattelse, da han to år senere afløste With som chef for Generalkommandoen. Men på det tidspunkt var Hærens rammer og fordeling fastlagt.

Politikerne havde igennem hele mellemkrigstiden reageret mod den værnepligtstjeneste uden for egen hovedlandsdel, som havde været en central del af 1909-hærordningen. Den udtrykte i deres øjne hærledelsens ønske om at gennemføre et længerevarende "eksistensforsvar", hvilket regeringspolitikere så som meningsløst og anakronistisk for en småstat som Danmark.

Prior så det i modsætning til de tre andre generaler ikke som sin opgave at acceptere sådanne indenrigspolitiske og derfor usaglige hensyn som et grundlag for sin rådgivning. Han blev også ved med at fremføre, at Hæren havde brug for kampvogne, uanset at politikerne betragtede dem som offensive og derfor politisk uacceptable våben.²⁹

Et usædvanligt klart eksempel på Priors logik var hans kommentar i eftersommeren 1936 til kaptajnløjtnant Erik Gøtke-Hansens analyse af Tysklands mål i Danmark i en fremtidig krig mod England. Gøtke-Hansen konstaterede i forlængelse af Wegeners kritik af tysk marinestrategi under Verdenskrigen, at Tyskland af maritime og luftmilitære årsager måtte sætte sig på Jylland-Fyn. Prior, der på dette tidspunkt var chef for Sjællandske Division, konstaterede, at dette ville betyde, at Danmark endte på Tysklands fjenders side. Da man ikke havde ressourcer til at stille noget effektivt neutralitetsforsvar op mod erobringen af Jylland, da stormagten Tyskland jo blot kunne øge sin indsats (Prior var på dette område enig med Munch), måtte Danmark i denne situation føre et eksistenskrigsforsvar

29 Rigsarkivet (RA), Generalstaben, Operationssektionens kopibog D. 39 (1931), Chefen for Generalkommandoen, Strengt Fortroligt O. Nr. 137 af 9-12-1931 til Krigsministeriet "skitse-mæssigt Udkast til Hærordning"; Generalstaben, Danmarks Politisk-Strategiske Stilling 1914-1939, Særlige Sager, Miscellanea, pk. 16, *Militært Tidsskrift* 1932, pp. 169-173; Priors fortrolige notat af 17-10-1936 "Omlægning af Danmarks Forsvar" [overstregning i kilden]; Krigsministeriet, Særlige Sager: Efterladte papirer, pk. 61, 1937-1945 (GM Stemmann), Chefen for Generalkommandoen, den 24-2-1937, "Chefen for Generalkommandoens Udtalelser om det i Folketinget den 4. Februar fremlagte "Forlag til Lov om Hærens Ordning" (Lovforslag Nr. 72).

med eller uden hjælp udefra, og i et sådant var det nødvendigt at koncentrere sig om forsvaret af Sjælland (hvilket samme Munch ikke var enig i).³⁰

Gørtz, den fornyende professionelle

Da den nyudnævnte generalmajor Ebbe Gørtz afløste Prior som chef for Generalstabens i begyndelsen december 1937, gennemførte han straks et klart brud med den danske hærs traditionelle idé om et neutralitetsforsvar, der som i et opgør med forløbet af 1807 koncentrerede sig om beskyttelsen af de politiske beslutningstagere og værnernes hovedbaser.

Gørtz accepterede, at hvis forsvaret skulle have indflydelse på de krigsførende, og derfor hvis muligt forebygge en alvorlige krænkelse, skulle det bygge på en identifikation og accept af angriberens mål og sandsynlige operative fremgangs-

Ebbe Gørtz, her som generalmajor og Chef for Generalstabens.
(Foto: Rigsarkivet).

30 RA, Generalstabens, Operationssektion, Indgående skrivelser, pk. 26, Sjællandske Division, Fortroligt, A. 1791 af 28-8-1936 til Generalkommandoen.

måde. På det grundlag skulle der vælges en forsvarsstruktur og taktik, der gjorde det så indlysende kostbart og tidskrævende som muligt for den krigsførende at nå det ønskede mål. Da England i forvejen havde problemer med at operere i danske farvande, var det først og fremmest en tysk krænkelse, dansk neutralitetsforsvar skulle forebygge.

Det, Gørtz vurderede som den sandsynlige tyske målsætning og fremgangsmåde, blev prøvet ved det krigsspil, som blev gennemført godt en måned efter hans tilbagevenden til staben. Tyskernes mål i spillet var at erobre luftbaser i Nordjylland, der ville give både luftmilitære og maritime fordele i en krig mod Frankrig-England. Den tyske operative fremgangsmåde var en højmobilitets operation mod den jyske halvø med angreb over en bred front ind i Sønderjylland i tre akser og med en landsætning i Lillebælt. Den danske hær, der som planlagt forsøgte at gennemføre et forsvar i Sønderjylland støttet af sprængninger af jernbanebroer o.a. i Sønderjylland og lige nord for den gamle grænse, blev omgået og afskåret fra tilbagegang mod nord af mobile tyske styrker. Mindre enheder fra det angribende X. Armékorps passerende det danske forsvar og rykkede direkte mod Viborg og det endelige mål i Nordjylland. Alle tyske mål var nået på fjerdedagen af angrebet, og dagen efter endte al dansk modstand.³¹

Med spillet havde Gørtz illustreret det militære problem, Hæren skulle løse. I slutningen af februar afleverede han sin sikkerhedspolitiske analyse af situationen. Han konstaterede, at det var usandsynligt, at irregulære styrker ville blive indsat i et kupangreb mod Danmark uden den tyske statsmagts godkendelse. Man kunne derfor se på den danske situation ud fra erfaringerne fra Verdenskrigen. Danmark skulle holde sig uden for en fremtidig konflikt. "Opgaven for dansk Udenrigspolitik vil derfor være – støttet paa dansk Forsvar – at arbejde for, at dette lykkes." Forsvaret skulle derfor for det første opbygges således, "at krigsførende Magter med Grund betænker sig paa at krænke væsentlige Dele af vort Landterritorium" ... "Jo stærkere Danmark ... staar i Jylland, des større Udsigt vil der være til, at Tyskland finder sin Fordel ved at afstaa fra Opnaaelsen af Luftbaser i Nordjylland [understregning i kilden]. Gørtz understregede behovet for højt beredskab i neutralitetsforsvarsstyrken, for uden dette kunne Tyskland "bogstaveligt talt uden Tab og Risiko" besætte Danmark på 2 x 24 timer. Som anden prioritet skulle Forsvaret kunne løse de andre opgaver, som "i stort Tal" forekom under en neutralitetsperiode.³²

Derefter gik Gørtz i gang med at videreudvikle strukturen i den invasionsforebyggelse med en krigsstyrke på tre divisioner i Jylland og to på Sjælland, som allerede havde været skitseret i hans tid som chef for Generalstabsafdelingen før

31 RA, Generalstabens, Krigsføringsdepotet, Generalstabsøvelser, III, Nr. 107, Generalstabens Krigsspil Januar 1938, Fortroligt.

32 RA, Krigsministeriet, Særlige sager, Efterladte papirer 1937-1945 (GM Stemann), pk. 61 A, Chefen for Generalstabens, Fortroligt G.O.91/100 af 22-2-1938, "Overvejelser vedrørende Danmarks militær-politiske Stilling".

1937-loven og havde rødder i de to generalløjtnanters forslag før 1922-ordningen. Strukturen blev gennemprøvet ved generalstabsøvelserne ("Generalstabsrejse") i juni 1938 og juni 1939. Scenarierne i de to år var nogenlunde ens; en konflikt mellem bl.a. Tyskland og Italien på den ene side og England og Frankrig samt en Østersømagt på den anden med tyske flådestyrker i Kattegat. 1938-øvelsen fandt sted i Jylland, hvor den danske hær havde sin hovedstyrke (bl.a. to divisioner) i Sønderjylland, mens den sidste, tredje, jyske division dækkede Kattegatkysten med bl.a. Aarhusbugten. Formålet med øvelsen var at lade deltagerne udarbejde de forskellige myndigheders forsvarsplaner på grundlag af rekognosceringer.³³ 1939-øvelsen fandt sted på Sjælland og så specielt på forsvaret af den nord-østsjællandske Kattegatkyst i rammen af kystforsvaret af hele øen. Øvelsens karakter var i øvrigt, som den havde været året før.³⁴

Midt i juni 1938 havde Gørtz udarbejdet et notat om opbygningen af hele Forsvaret inden for rammen af sin strategiske analyse. Den førte ham til at foreslå etableringen af en fællesværns "Enhedskommando" lige under forsvarsministeren. Kun en reorganisering på dette grundlag kunne sikre en rationel rådgivning og ledelse. Kun når dette var gennemført, "kommer Værnets forebyggende Evne til sin Ret" [understregning i kilden]. For at sikre beredskab og kampevne skulle styrkernes størrelse og fordeling være på plads allerede i fredstid. Flyverstyrkerne skulle samles i et selvstændigt værn. Søstridskræfternes hovedopgave var at gøre det tids- og ressourcekrævende at få kontrollen over et farvandsafsnit. Kun tre steder var det hensigtsmæssigt med et fast placeret forsvar. Det var i sø- og luftforsvaret af hovedstaden og i grænsesikringen, ellers skulle styrkerne være egnet til bevægelig indsættelse. Ved grænsen skulle faste anlæg kunne blokere mulighederne af et motoriseret kup.³⁵

For at kunne hindre dette forløb med et hurtigt nederlag til mobile tyske styrker, som var resultatet af krigsspillet i begyndelsen af 1938, måtte Hærens evne til at gennemføre bevægelig kamp forøges væsentligt. Det var imidlertid urealistisk at opnå, hvis man ændrede den taktiske doktrin, før man havde skabt de våben- og andre materielmæssige forudsætninger for at kunne føre kampen. Derfor vil behandlingen af Gørtz' taktiske reformer blive placeret i behandlingen af de materielmæssige forbedringer i 1937-1939.

33 RA, Generalstaben, Krigsføringsdepotet, Generalstabsøvelser, III, Nr. 108, Generalstabsrejse Juni 1938.

34 RA, Generalstaben, Krigsføringsdepotet, Generalstabsøvelser, III, Nr. 110, Generalstabsrejse Juni 1939.

35 RA, Krigsministeriet, Særlige sager, Efterladte papirer 1937-1945 (GM Stemann), pk. 61 A, Chefen for Generalstaben, Fortroligt, G.O.91/352 af 14-6-1938, Betragtninger efter hvilke den samlede danske Værnemagt bør opbygges.

Generalløjtnant Erik With, Chef for Generalkommandoen.
(Foto: Rigsarkivet).

With, den energiske, fleksible, udholdende, uniformerede enkeltsagspolitiker

Som det blev beskrevet ovenfor, kunne With støtte sin generalstabschef Prior i begyndelsen af 1930'erne i dennes traditionalistiske opfattelse af Sjællands forsvar som Hærens hovedopgave og i samlingen af hovedstyrken her for senere i årtiet at skifte og advokere for Gørtz' direkte modsatte opfattelse. Disse mere detaljerede planer for, hvordan styrkerne skulle organiseres og anvendes, var ikke centrale for generalløjtnantens indsats. Han koncentrerede sig om at opbygge politisk forståelse for, at krigsstyrken skulle kunne opbygges til en størrelse og kvalitet, så den kunne dække landet og herunder løse de to helt afgørende opgaver: at forsvare Sønderjylland mod kup og København mod luftbombardement.

Han erkendte senest i 1933, at vejen til målet nu blev lettet af det skift i Socialdemokratiets holdning til Forsvaret, der var slået igennem efter Hitlers magtovertagelse. Hæren skulle nu derfor helt reformeres, så arbejdernes historisk bestemte kritiske holdning til værnet og dets officerskorps blev nedbrudt. With havde et bredt politisk kontaktnetværk fra sin lange periode som efterretningsansvarlig, først i Generalstaben før og under krigen og fra 1919 til 1924 som vært for den internationale clearingcentral mod revolutionær venstrefløjsindsats. I 1931-32

havde han med succes lobbyet i partiet Venstre, så han reddede Hæren bedst muligt igennem 1932-hærordningens reduktioner.³⁶

With må opfattes som en enkeltsags-politiker, der energisk og med stor tilpasningsevne igennem hele sit aktive liv kæmpede for "forsvarssagen". Som vi skal se, fortsatte han ufortrødent, når politikerne gennem deres beslutninger signalerede deres uenighed. Han var ganske vist af grundholdning nationalkonservativ, men indsatsen for at genopbygge Hæren til et niveau, hvor en regering kunne mobilisere et robust instrument til landets forsvar, havde prioritet over andre mål.

Withs indsats under skiftene i Socialdemokratiets forsvarspolitik fra 1933 og igen i 1935 behandles som nævnt af Bent Behrendt Jørgensen og Lars Ole Lykkebo, og de er et hovedtema i Ole A. Hedegaards With-biografi. Hedegaards beskrivelse af forholdet i trekanten Stauning-Munch-With er overbevisende med undtagelse af opfattelsen af en dæmpet indsats i Withs sidste måneder som kommanderende general i 1939. Det korrekt, at With som alle andre erkendte, at Europa igen var på vej mod den krig, som derefter blev realiteten i generalens sidste tjenestemåneder. Men With kunne i modsætning til Hedegaard senere ikke vide, at krigen ville medføre en tysk besættelse af landet. Kriserne i efteråret 1938 og foråret 1939, og fra eftersommeren samme år egentlig krig, genskabte behovet for et stående beredskab som under Sikringsperioden. Derigennem fik With mulighed for at fremme sine brobygnings- og opbygningsmål. Den Finske Vinterkrigs start samtidig med Withs afgang gjorde det muligt for ham at fortsætte sit arbejde.

Hedegaard beskriver, hvordan forholdet mellem With og Stauning i statsministerens sidste måneder som forsvarsminister blev præget af en vis tilbageholdenhed fra generalens side i sin offentlige lobbyvirksomhed.³⁷ Mindre end en måned før Stauning forlod stillingen som forsvarsminister, sendte With ham en liste over de materielanskaffelser, der var forudsat i 1932-hærloven. Med de investeringsmidler, der var stillet til rådighed, ville der "hengaa en Periode paa ca. 14 Aar, før de allernødvendigste Anskaffelser er tilendebragt". With gjorde opmærksom på, at behovet var, at der i en fire-femårig periode årligt blev stillet fire-fem millioner kr. til rådighed. With ville, hvis ministeriet ønskede det, hurtigt kunne levere en liste "med de mest fremtrædende Materielmangler". Det må ministeriet have ønsket, for en måned senere sendte Generalkommandoen sin behovsliste.

Den omfattende og detaljerede liste beskrev, at man bl.a. manglede almindelig håndvåbenammunition og speciellammunition mod pansrede køretøjer og fly, brisant- og panserbrydende granater til feltartilleriet, granater til de tunge artilleripjecer og luftværnskanonerne, flyverbomber, flere morterer og mortergranater, fodfolkskanoner (dvs. bl.a. panserværnskanoner), panservogne, mere luft-

36 Nørregaard, Birte Agnete, *Dansk forsvarspolitik 1929-1932. En analyse af dansk forsvarspolitik 1929-1932 med særligt henblik på de politiske partiers standpunkter og indflydelse samt de sagkyndige fra hær og flådes holdning til og påvirkning af forsvarspolitikken* (utrykt speciale, Odense Universitet, 1977).

37 Hedegaard (1990), pp. 158ff.

værnsskyts, gasmasker til 120.000 soldater, stålhjelme og feltmæssige radiostationer.³⁸ Artiklen kommer tilbage til, hvordan dette materielbehov blev dækket.

I slutningen af oktober 1938 udnyttede With den lige overståede Tjekkoslovakietkrise som ramme for at starte en ny offensiv for sine hovedmål. Han foreslog i forlængelse af Gørtz' juniforslag om en Enhedskommando, at regeringen skulle gøre 1937-forsvarslovene mere fleksible, så det blev muligt at udvikle et "Enhedsværn" inden for deres ramme. Af hensyn til udlandet var det hensigtsmæssigt, at Forsvaret kunne udvikles uden offentlig politisk debat. Der skulle sikres fleksibilitet med hensyn til anvendelse af værnepligtige og fastlæggelse af årligt budget. Af detaljer anførte With, at i det nye "Luftvåben" skulle ni eskadriller komme fra Hæren og seks fra Søværnet. Han pegede på det hensigtsmæssige i et nordisk materielsamarbejde, som kunne give forsyningssikkerheden under en kommende neutralitetsperiode i en storkrig.

Men den afgørende del af skrivelsen var rettet mod Socialdemokratiet. Hæren skulle demokratiseres med målet at skabe en enhed af "Hær og Folk, Folk og Forsvar". Derfor skulle befalingsmandskorpset præges af en ny ånd. Den eksisterende uretfærdige værnepligtsordning skulle reformeres, så byrderne blev båret mere ligeligt gennem en fuld anvendelse af de værnepligtige mænd. Dette ville hurtigt skabe en meget stor vækst i krigsstyrken, så denne kunne "virke forebyggende".

Demokratiseringen skulle også omfatte reformer inden for både de værnepligtige befalingsmænd og linjebefalingsmandskorpset med det formål at fjerne klasseskel. De værnepligtige befalingsmænds opdeling i korporaler og kornetter (lig med reserveofficersaspiranter) skulle ophøre, så alle udnævntes til sergenter, en gruppe, hvorfra reserveofficerer skulle udtages og uddannes. Opdelingen af linjebefalingsmændene i officerer og officianter skulle ikke fjernes, men de ældste officianter skulle gives officersgrader. With understregede det afgørende i, at befalingsmænd, der var egnet til officersuddannelse, men ikke havde en matematisk studentereksamen, fortsat skulle have mulighed for at få den manglende civile uddannelse på officersskolen.³⁹

Withs demokratisering af befalingsmandsordningen nåede ikke at blive gennemført før krigen, men indgik i 1951-forsvarsloven, hvor officiantgruppen blev "specialofficerer", der kunne nå kaptajnsgraden, og hvor alle værnepligtige befalingsmænd startede som sergenter. Samme ordning etablerede det forhold mellem beredskabsstyrken i fredstid bygget på fuld anvendelse af de værnepligtige ("Dækningsstyrken") og den fuldt "udtrukne", mobiliserede krigsstyrke, som With, Prior og Gørtz dengang havde kæmpet for. Ordningen holdt i godt tyve år.

38 RA, Chefen for Hæren, Tjenesteinspektøren for Kamptjeneste, A. Indgående skrivelser, 1936 1-5, pk. A-116, Chefen for Generalkommandoen, Fortroligt, G.F.528 af 12-10-1935 til Hr. Stats- og Forsvarsminister Th. Stauning; Generalkommandoen, Fortroligt G.F. 612 af 23-11-1934 til Krigsministeriet.

39 RA, Generalstabens, Operationssektionen, Kopibog D51, Chefen for Generalkommandoen, Fortroligt G.O.70/760 af 31-10-1938.

Stemann, den ambitiøse militære reformator

Johan Daniel von Stemann var klassekammerat med Ebbe Gørtz fra Hærens Officersskoleklasse 1905-1907, men hvor Gørtz' tjeneste havde været præget af tiden i Generalstaben, havde Stemann imponeret sine chefer i Krigsministeriet. I 1932 havde Stemann nået toppen af sin karriere med udnævnelsen til direktør, samme år, hvor Gørtz var blevet chef for Generalstabsafdelingen, Generalstabens policy-afdeling. Der har ikke været mange døre mellem deres kontorer i Proviantgården, så det kan være forklaringen på, at der ikke findes skriftlige kilder til deres sandsynlige direkte samspil i perioder. Ministeriet var for With og Generalstaben broen til ministeren og resten af regeringen i spørgsmål vedrørende organisation, beredskab og mobilisering. Krigsministeriet var derudover direkte ansvarlig for forvaltningen af Hærens økonomi, personel, bygninger og materiel samt for mobiliseringsplanlægningen. Withs muligheder for at fremme sit projekt og Gørtz' idéer var helt afhængige af både en positiv holdning og kreativ støtte fra Stemanns side. De blokeredes indledningsvis af Stemanns ambitioner.

Direktøren for Krigsministeriet, Johan von Stemann. (Foto: Det Kongelige Bibliotek).

9. april var ikke på programmet 29

Stemanns grundholdning til udviklingen af Hæren kan uddrages af notatet "Skitse til Forsvarsordning 1936", der må dateres til sommer-eftersommer dette år, dvs. umiddelbart før forhandlingerne op til den nye hærordning gik i gang. I notatets "Almindelige bemærkninger" konstateredes, at "dansk Neutralitetsværn", var "af forebyggende Art". Det kunne enten "betage en anden Magt Lyst til at foretage fjendtlige Handlinger" eller løse besluttede opgaver som minelægningen i 1914 og opgaver "af Afværgende Art", dvs. hindre "visse Angreb" med formål at udnytte dansk territorium. En "isoleret krigsmæssig Opgave af større Omfang" kunne ikke løses pga. landets lille størrelse og begrænsede ressourcer. Notatet konstaterede, at de største svagheder var det manglende luftforsvar af København, Hærens manglende evne til at blive kampklar hurtigt ved mobilisering, det lave beredskab og styrkeniveau var specielt ringe om vinteren. Derudover var mobiliseringens gennemførelse for centraliseret og derfor sårbar over for luftangreb, og grænsesikringen var uden nævneværdig styrke.

På disse centrale områder afspejlede notatet altså Withs og Gørtz' opfattelser, men Stemann understregede i modsætning til dem ikke krigsstyrkens størrelse som afgørende for den forebyggende evne. Han noterede også, at de to selvstændige værn manglede "fælles organisk Samarbejde", og at landet opretholdt militære produktionselementer, der kun ville være meningsfulde i den for Danmark irrelevante længere krig. Man manglede et flyvevåben, der kunne mindske landets sårbare situation.

Stemann var også reformsøgende på et andet område. Stillingen som Hærens øverste faglige chef, dvs. generaløjtnant With, var efter hans opfattelse overflødig. Uden ham ville ministeren og resten af regeringen kun have én general som rådgiver: direktøren for Krigsministeriet. Værnets øverste chef derunder ville være Chefen for Generalstaben, der som Stemann og de to chefer i nye "Landsdelskommandoer" alle var generalmajorer. Disse kommandoer skulle, som Stemann formulerede det i juni 1936, på forvaltningsområdet placeres direkte under "Centralledelsen (det vil for Danske Forhold sige under Krigsministeriet)". Hermed ville man "skabe de bedste Betingelser for at undgaa Friktion og anden Knirken".

Idéen syntes at være kommet fra notatet "Den kommanderende Generals Stilling til Landets øvrige højere militære Myndigheder" udarbejdet af ministeriets mobiliseringskontor i maj. Det påpegede, at hvis man gav de to divisioner øst og vest for Storebælt "territorialansvar" i fred og krig, kunne man frigøre hærledelsen fra forvaltningsopgaver, så den kunne koncentrere sig om forberedelsen af Hærens enheder til krig. Da Direktøren ikke ville have tid til at løse opgaven ved siden af sit normale arbejde, måtte den gives til Chefen for Generalstaben.

Stemann forsøgte uden held at få denne rationalisering og dramatiske styrkelse af sin egen stilling igennem i arbejdet op mod 1937-hærloven, hvor With blev holdt ude, indtil lovens øvrige indhold var på plads. Reformen blev, som vi skal se, afvist af Alsing Andersen, sandsynligvis på Staunings initiativ, og Withs modangreb var, som vi skal se, direkte, hårdt og effektivt.

Hvis Hærens mangler skulle afhjælpes, så grænse og kyster kunne sikres hele året rundt, måtte man have et "Hjemstavn-Bevogtningskorps af forebyggende Karakter" (dvs. hjemmeforsvar), og der skulle både i Jylland og på Sjælland findes styrker, "der hurtigt er rede til afværgende Foranstaltninger". Størrelsen af styrkerne kunne diskuteres, men dette ændrede ikke på ordningens principper.

Forsvarets organisation skulle forenkles. De to værnministerier skulle samles i et Forsvarsministerium, værnstabene i en "Forsvarsstab", Hærens Flyvetropper og Marinens Flyvervæsen i "Flyvertropperne", materielelementerne samles i "Teknisk Korps", officersskolerne slås sammen, og som en ny aktivitet skulle de også uddanne "administrationsofficerer", intendanturkorpset gøres fælles etc. Civile opgaver og militære fabrikationssteder skulle overføres til andre ministerier. Kun reparationsværksteder skulle forblive under Forsvarsministeriet, og byggeaktiviteter skulle udlíciteres. Dvs. at Stemmann her beskrev i detaljer, hvad bl.a. Withs idéer om et "Enhedsværn" ville indebære, men han gik specielt længere på de logistiske områder.

Endelig indeholdt notatet forslag til ændrede militære enheder og materiel. Bl.a. skulle rytteriet afløses af "jægetropper", der kunne kæmpe mobilt mod andet end fjendens rytteri. Hele artilleriet skulle motoriseres bortset måske fra lette afdelinger knyttet til fodfolksregimenter, der i øvrigt gennem morterer og fodfolkskanoner fik mulighed for mere selvstændig kamp. Artilleriets gamle feltkanon skulle afløses af en "enhedskanon", der også skulle kunne løse luftværns- og panserværnsopgaver (dvs. som den tyske 88 mm luftværnskanon blev anvendt under den kommende krig).

I den efterfølgende skitse til en kommende hærordning afspejlede fordelingen af enheder på de to hovedlandsdele udskrivningsmulighederne, men bortset fra etableringen af to "Bevogtningsregimenter" hvert sted holdtes antallet af fodfolksregimenter på 1932-ordningens otte, hvor dog det fynske nu skulle placeres på Sjælland. Bevogtningsregimenterne skulle bl.a. sikre landsdele som Bornholm, Lolland-Falster og Fyn.⁴⁰

Ud over Stemmanns notat fra eftersommeren 1936 er den bedste kilde til hans grundopfattelser hans reaktioner på Gørtz' analyser og forslag fra første halvdel af 1938 og Withs ledsageskrivelser til disse, dvs. bemærkningerne til hærledelsens skrivelser fra 22. februar og 14. juni 1938.⁴¹ Gørtz viste i februar 1938, at han

40 RA, Krigsministeriets 5. Kontor, pk. Nr. 33, Hærlovsarkivet, Hærlovssager 1934, 1935, 1936; Også notatet "Juni 1936, 'I Lighed med, at Danmark ...'; Krigsministeriet, Særlige sager, efterladte papirer 1933-1945, pk. 60 (GM Stemmann), Krigsministeriets Mobiliseringskontor, Maj 1936, "Den kommanderende Generals Stilling ..."

41 RA, Krigsministeriet, Særlige sager, efterladte papirer 1937-1945 (GM Stemmann), pk. 61A, Chefen for Generalstaben, Fortroligt G.O. 91/100 af 22-2-1938, "Overvejelser vedrørende Danmarks militær-politiske Stilling" samt ledsageskrivelsen Chefen for Generalkommandoen; Fortroligt (samme nummer, samme dag) til Hr. Forsvarsminister Alsing Andersen; Chefen for Generalstaben Fortroligt G.O. 91/352 af 14-6-1938, "Betragtninger vedrørende de Synspunkter efter hvilke den samlede danske Forsvarsmagt bør opbygges" samt ledsageskrivelsen Chefen for Generalkommandoen Fortroligt (samme nummer, samme dag) til Hr. Forsvarsminister Alsing Andersen.

var inspireret af Wegeners argumentation for Nordjyllands maritime betydning for Tyskland, og han tilføjede landsdelens luftmilitære betydning. Stemann troede mere på en tysk luftmilitær end en maritim interesse, men den luftmilitære interesse var kun lokal, knyttet til kontrollen af Skagerrak. I en luftkrig med England var Holland og Belgien langt mere væsentlige. Derimod var han enig i Gørtz' synspunkt, at forebyggelse af et tysk angreb ville være lettet af, at Danmark altid vil være af sekundær betydning i forhold til andre områder. I alt væsentligt støttede Stemann således Gørtz' analyse, og han havde ingen bemærkninger til Withs følgeskrivelse, hvor generaløjtnanten konstaterede, at krigsrisikoen først ville stige fire-fem år senere, hvor Tysklands krigsforberedelser var mere fremskredne.

I sine bemærkninger til Gørtz' betragtninger i midten af juni støttede Stemann i princippet generalstabschefens forslag om at etablere en "Enhedskommando". Det var naturligt set i betragtning af hans eget notat fra to år tidligere. Direktøren var også enig i, at de værnepligtiges uddannelse skulle tilrettelægges, så beredskabet kunne opretholdes hele året, men mente, at det kunne ske mere enkelt, end Gørtz foreslog. Stemann var derimod skeptisk over for Gørtz' forslag om at hjemsende værnepligtige med personlig udrustning for at lette mobilisering. Direktørens holdning til generalstabschefens understregning af, at Hæren ikke kun skal kunne forsvare, men også angribe, var kritisk. Man havde med 1937-loven opgivet at anskaffe kampvognsenheder, og den stedbundne, defensive profil "kan være en Fordel derved, at den uden at true andre er en Hindring for en Angriber [understregning i kilden]." Hæren skulle for at kunne løse sin opgave forstærkes meget betydeligt med panserværnsvåben. En forstærkning med flere morterer ville kunne lette muligheden for lokale modangreb.

Stemann var enig med Gørtz i, at Hæren skulle koncentrere sig om forsvaret af de væsentligste landområder og i den fremgangsmåde, der skulle vælges under det samarbejdende kystforsvar mellem hær og flåde i stræderne. Gørtz ønskede at lægge vægt på bevægelige styrker alle andre steder end i sø- og luftforsvaret af hovedstaden og sikringen af grænsen. Stemann var enig og noterede: "Lette spæringer ved Grænsen meget ønskelige." Stemann kom ikke med bemærkninger til, at Gørtz opstillede et styrkemål på bl.a. tre felthærsdivisioner i Jylland og to på Sjælland i "1. Linie ... støttet til et nogenlunde tilsvarende Antal Enheder af 2. og 3. Linie". Det var de styrker, der indgik i Generalstabsrejsen i både 1938 og 1939, og de ville som nævnt svare nogenlunde til den rådige krigsstyrke fra 1919 og i de første år af 1922-ordningen. With havde i sin ledsageskrivelse og et bilag til Gørtz' betragtninger understreget, at dette ikke betød en ny hærordning, blot en justering af 1937-ordningen. Der måtte dog gennemføres ændringer af lovteksten og i Hærens forvaltning. Det bifaldt Stemann: "Tanken om Udbygning af Hærloven i Stedet for radikal Omlægning tiltrædes."⁴²

42 Ibid., "Bemærkninger. Generalstabens Skrivelse af 22/2 1938"; "Generalkommandoens Skrivelse af 14/6"; "Generalstabens Skrivelse af 14/6".

Som det fremgår af notatet i eftersommeren 1936 og bemærkningerne til Gørtz' og Withs skrivelser, var Stemann i alt væsentligt enig i den retning, som Gørtz og With ønskede at udvikle Forsvaret, men som With var han akut bevidst om, at man måtte gå fleksibelt og langsomt til værks.

I resten af artiklen fokuseres på, hvorledes samspillet fandt sted i de to perioder op til 1937-hærordningen og derefter i forhold til de ønskede områder for forbedringer: materiel, hærens størrelse og kadrerne.

Sønderjylland fra foråret 1933 og under Staunings første år som Forsvarsminister

Opfattelsen af en trussel mod den nye grænse fra højre-nationalistiske tyske bander var ikke ny. Som jeg beskrev i *Sønderjyllands forsvar og Lembourns spionage*,⁴³ var muligheden for kupagtigt overfald med irregulære styrker i meget høj grad dimensionerende for Hærens forsvarsforberedelser i Jylland i 1920'erne. Men som Behrendt Jørgensen og Lykkebo beskriver i deres afhandlinger, var det først med Hitlers magtovertagelse i begyndelsen af 1933 og efterfølgende forfølgelse af partikammeraterne syd for grænsen, at muligheden ikke alene blev erkendt af danske socialdemokrater, den blev katalysator for manges erkendelse af, at afrustningsmuligheden ikke længere var en holdbar sikkerhedspolitisk strategi.

Statsminister Stauning overtog i det sene forår 1933 stillingen som forsvarsminister, og With begyndte sin indsats for at udnytte den dermed nye politiske situation til at opnå en udbygning af Hæren.

I perioden umiddelbart før Hitlers magtovertagelse havde hærledelsen meget lidt fokus på Sønderjyllands sikkerhed. Den 6. januar 1933 meddelte With chefen for Jydske Division i sit direktiv, at hans krigsplanlægning skulle forudsætte, at et til to regimenter og en let artilleriafdeling skulle overføres til Sjælland, dvs. at With på dette tidspunkt stadig helt var underlagt sin generalstabschef Priors traditionelle strategisyn. Divisionschefen blev også meddelt, at han, på trods af at forsvarslinjen Haderslev-Ribe nu var færdigplanlagt, ikke skulle kæmpe afgørelse her, men gennemføre sin indsats i "udvigende Manøvre".⁴⁴ Der skulle kort sagt ikke kæmpes hårdt for Sønderjylland.

Allerede før Stauning blev forsvarsminister 31. maj, kom der igen fokus på forsvaret af landsdelen mod kup. Den 4. april blev forsvarsminister H.P. Hansen orienteret om, at indtil man mobiliserede den særlige sikringsstyrke her ("Bevogtningsstyrken i Sønderjylland"), var sikringen overladt til den håndfuld lette

43 Clemmesen, Michael H., *Sønderjyllands forsvar og Lembourns spionage. Om skiftet i 1928-29 tilbage til Tyskerkursen fra småflirt med fransk alliance* (Syddansk Universitetsforlag, Odense 2019).

44 RA, Generalstaben, Operationssektionens Kopibog D 41 (1933), Chefen for Generalkommandoen, Fortroligt, G.O. Nr. 57 af 6-1-1933 til Chefen for Jydske Division.

maskingevær- (rekylgevær-)hold, som rekrutstyrker i landsdelens garnisoner og korporalsskolen i Haderslev kunne levere.⁴⁵

Den 21. april blev Jydske Division af Generalstaben "Under Hensyn til de nuværende Forhold i Tyskland og den Uro, der som Følge heraf hersker i Sønderjylland på begge Sider af Grænsen" beordret til at udarbejde forslag til hurtig etablering af vejspærringer "for at hindre irregulære Styrker på Motorvogne at overskride Grænsen". Den 24. april understregede With over for forsvarsministeren, at den svækkelse af Hæren, der var sket med 1932-ordningen, ikke gjorde det muligt at håndtere den nye situation. Den "stiller efter min Formening sine bestemte Krav om en Forøgelse af Hærens Beredskab, d.v.s. dens Fredsstyrke af fuldt uddannet Mandskab Vest for Store Belt ..." Om vinteren havde man kun 200 mand i landsdelen, og i forår og forsommer var situationen endnu værre. Hvis man inddrog soldater fra Nørrejylland og Sjælland, kunne man kun forstærke med op til små tusinde mand. Dette skyldtes, at Hæren indtil en mobilisering af hjemsendt person kun var en uddannelsesstyrke. Man kunne ganske vist indkalde den nævnte forberedte "Bevogtningsstyrke" (d.v.s. den særlige Sønderjyske Kupsikringsstyrke), men det krævede en rettidig beslutning. Derfor foreslog With, at der straks ved særlig lov blev dannet et Grænsekommando i Sønderjylland "helt udenfor Hærloven af 1932". Kommandoet skulle have tre bataljoner bemandet med mandskab med et års grænsevagtstjeneste og en fjerde til at rekrutuddanne mandskabet til de andre i seks måneder. Hvis man fandt det uønskeligt at etablere dette ekstra regiment, kunne man i stedet skabe en paramilitær gendarmeristyrke med samme sammensætning og opgave. Jydske Division svarede den 27. april, at løsningen af vejspærringsopgaven forudsatte indkaldelsen af Bevogtningsstyrken, og man foreslog etablering af forberedte permanente spærringer.⁴⁶

I Stemanns ministerium fremlagde Mobiliseringskontoret 29. april sin løsning. Rekrutstyrkerne i Tønder, Sønderborg, Haderslev og Fredericia skulle forøges, så der på ethvert tidspunkt af året fandtes en styrke på "ca. 645 Mand" med mindst en måneds uddannelse. Det skulle ske ved at hente disse rekrutter til disse tjenestesteder fra landets andre garnisoner og fordele indkaldelsen af sammenlagt 1.900 mand på tre indkaldelseshold, der havde én måneds overgribende tjeneste. Efter uddannelsen overførtes rekrutterne til de regiment, de blev hentet fra. Ekstraomkostningerne ved forslaget vurderedes til at blive 100.000 kr. I et andet forslag, der blev præsenteret 20. maj, skulle man bl.a. løse problemet ved indkal-

45 RA, Krigsministeriets 1. Kontor, Fortrolige sager 1919-1943, pk. K 101, Souschefen ved Jydske Division af 7-4-1933 til "Kære Søren"; Krigsministeriets Mobiliseringskontor, Fortroligt, notat af 3-4-1933 for orientering af ministeren den 4-4-1933.

46 RA, Generalstaben, Operationssektionens kopibog D 41 (1933), Generalkommandoen, Fortroligt Nr. G.O. 113 til Jydske Division; Generalstaben, Operationssektionens Indgående skrivelser, pk. 21 (1933), Chefen for Generalkommandoen, Fortroligt G.O. Nr. 115j af 24-4-1933 til Hr. Forsvarsminister H.P. Hansen; Jydske Division, Fortroligt, M. 136 af 27-4-1933 til Generalkommandoen.

delse af flere "garnisonstropper", dvs. værnepligtigt støttepersonel. Her ville ekstraomkostningen være 200.000 kr.⁴⁷

Den 3. maj 1933, dvs. stadig før Staunings overtagelse som forsvarsminister ved månedsskiftet maj-juni, var der blevet afholdt et møde mellem Generalkommandoen og Krigsministeriet. Her blev det fastlagt, at løsningen skulle holdes inden for Hærens normalbudget, uden forøgelse af rekrutstyrken eller værnepligtuddannelsens længde. På det grundlag udfærdigede With et nyt forslag, der ville give et minimum af 490 mand i landsdelen. Garnisonstropper skulle integreres i beredskabet. Der skulle etableres et lille særligt grænsekorps, Grænsegendarmeriets uddannelse skulle ændres, og gendarmerne udrustes med rekylgeværer.⁴⁸

Løsningen blev vedtaget af regeringen på et ministermøde den 30. maj. Den skulle give mindst mulige ændringer af tjenesteomgangen. For det første blev halvdelen af de sønderjyske rekrutter herefter uddannet om vinteren, og for det andet blev der årligt uddannet 600 garnisonstropper fra alle fodfolksgarnisoner i landet i de sønderjyske garnisoner, så de resterende huller i beredskabet blev lukket. Ordningen kostede 238.000 kr., hvoraf 1/3 blev hentet på materielanskaffelsesbudgettet og 1/3 hos Hærens Flyvertropper.

Dagen efter, den 31. maj, protesterede With mod skitsen på et møde i Marineministeriet med ministeren, dvs. stadig H.P. Hansen, Stemmann, og Prior. General-løjtnanten gjorde klart, at det ikke var muligt at holde nogen løsning inden for Hærens budget, der i forvejen var blevet udhulet. Notatet angiver, at Withs bemærkninger blev indarbejdet, men det er uklart hvordan. Efter mødet fastslog ministeren, at ændringerne ikke havde en karakter, så det var nødvendigt at forelægge planen på et nyt ministermøde.

Efter denne konfrontation mellem With og Hansen overtog Stauning Forsvarsministeriet. Det er ikke klart, i hvilken udstrækning konfrontationen var årsagen til ministerskiftet. Grelle konstaterer dog i forlængelse af sin beskrivelse af skiftet, at kort efter tog Stauning et første opgør med de socialdemokratiske pacifister.⁴⁹

Da With iværksatte etableringen af "Grænsestyrken" senere på året, understregede han, at der var tale om gennemførelsen af Krigsministeriets plan, ikke hans egen.

Hæren forstod, at man skulle være politisk forsigtig. Det var altid væsentligt at undgå at vise, at man betragtede Tyskland som mulig fjende. Da Jydske Division

47 RA, Krigsministeriets 5. Kontor, pk 31, Sikringsstyrke m.m. 1922-1934, Mobiliseringskontoret, Fortroligt, "Plan for Tilvejebringelsen af en Grænsestyrke i Sønderjylland" af 29-4-1933; Udkast af 20/5 1933 vedrørende en Grænsestyrke i Sønderjylland.

48 RA, Generalstabens, Operationssektionen, Indgående skrivelser, pk. 21 (1933), Chefen for Generalkommandoen, Fortroligt Nr. G.O. 143j til Hr. Forsvarsminister H.P. Hansen.

49 Grelle (2008), pp. 346f.

i november øvede det nye grænseberedskabs evne til at standse en motoriseret, irregulær styrke, kørte fjendestyrken fra vest mod øst.⁵⁰

I november fortsatte With sin indsats for at få forbedret modstandsevnen ved grænsen, i første omgang ved at gøre Grænsegendarmeriet, der var underlagt Finansministeriet, bedre egnet til samarbejde med Hæren. I januar 1934 bad With Jydske Division om at udarbejde et forslag til permanente befæstninger i Sønderjylland, så man kunne blive klar til hurtigt "at udnytte en Situation, hvor der maatte vise sig Mulighed for at opnaa Regeringens Bemyndigelse og de fornødne Midler ...". Mange af anlæggene skulle ligge ved grænsen, en anden gruppe med stor dybde (dvs. en spredning med mange anlæg bag hinanden) længere tilbage for at kunne opfange et kupforsøg, og en tredje gruppe i Haderslev-Ribe-stillingen. I februar skrev Stauning til With, at man var positivt indstillet over for øvelser mellem Hæren og Grænsegendarmeriet, der også kunne hjælpe med ved spærring af grænsen ved overgangsstederne.

Jydske Divisions forslag til spærringer og stillinger var klart i marts. Divisionen anså stillingerne ved grænsen af størst betydning. Her havde den placeret 58 af de i alt 96 blokhuse, hver med en fører og otte menige. I slutningen af måneden udnyttede With så divisionens tilbagemelding til at rejse sagen over for Stauning, idet han henviste til en tidligere samtale med statsministeren om sikringen af Sønderjylland. Generalen understregede, at man også skulle have tilstrækkeligt stærke styrker til at udnytte værkerne. Der var behov for en særlig styrke på 1.200 mand, og han refererede til sin tidligere forgæves indsats over for H.P. Hansen for at skabe et særligt stående grænsekommando på to bataljoners styrke. Han gentog, at kommandoet måtte holdes ude af Hærens normalbudget. Der ville også blive behov for at udvide kasernekapaciteten i Sønderjylland.⁵¹

I slutningen af maj 1934 opgjorde Stemann (eller en af hans ledende embedsmænd) situationen med henblik på sikring af Sønderjylland mod kup. Man havde "med Generalkommandoens Tilslutning" uden investering i kaserner og med en årlig omkostning inklusive rammer på 250.000 kr. opnået at have ca. 800 mand til rådighed hele året rundt. Generalkommandoens 1933-forslag om et 1.200

50 RA, Krigsministeriets 5. Kontor, pk. Nr. 33, Hærlovsarkivet, Grænseværn i Sønderjylland, "Den vedtagne Plan af 30/5 1933; Referat "Den 31/5 afholdtes i Marineministeriet et Møde ..."; Garnisonskommandanten i Sønderborg, Indgående skrivelser, Fortroligt 1923-1936, pk. Nr. 1, Generalkommando, Fortroligt, K.a.2971 af 8-7-1933 til Jydske Division; Generalkommando, Fortroligt K.a. 4862 af 10-11-1933 til Jydske Division; Garnisonskommandanten i Haderslev, Indgående skrivelser, Fortroligt, pk. Nr. 1, Jydske Divisions Korporalsskole i Haderslev, Fortroligt af 24-11-1933 "Plan for Alarmeringsøvelse med Kommandoet til Grænsens Sikring. Østpartiet, Vestpartiet".

51 RA, Generalstaben, Operationssektionen, kopibog D 42 (1933), Generalkommando G.O. Nr. 468 G af 28-11-1933; Generalstaben, Operationssektionen, kopibog D 43 (1934), Generalkommando, Fortroligt, G.O. Nr. 15j af 13-1-1934 til Jydske Division; Generalstaben, Operationssektionen, Indgående skrivelser, pk. 22; Generalstaben, Operationssektionen, Kopibog D 43, Chefen for Generalkommando, G.O. Nr. 148j af 24-3-1934 til Hr. Forsvarsminister Th. Stauning.

mands grænsekommando med 1½ års værnepligt ville kræve kadrer på ca. 30 officerer og 35 befalingsmænd af officiantgruppen. Den årlige udgift ville være ca. 3 millioner kr. Stemann viste med bemærkningen "Hærens Krigsstyrke vilde blive forøget" i parentes, at han godt forstod Withs hensigt. Han noterede, at Withs justerede 1934-forslag forudsatte, at bemanningen skete med frivillige eller tvungne fra fodfolkets årlige kontingent af værnepligtige, som så fik et års ekstra tjenestetid. Da der stadig skulle findes befalingsmænd til styrken, blev den årlige udgift 1,7 millioner kr., og der skulle bl.a. findes midler til at bygge en ny kaserne i Tinglev. Hertil kom udgifterne knyttet til etableringen af de 96 blokhuse ved grænseovergangene og længere mod nord. Det ville koste 500.000 kr. samt penge til erhvervelsen af de stykker jord, som befæstningerne skulle ligge på.

I et andet forslag havde Generalkommandoen blot foreslået at udtage 2.000 flere værnepligtige årligt til de to regimente i Sønderjylland. Det ville ad denne vej være muligt at opretholde en styrke på 1.100 til 1.200 mand med mindst to måneders uddannelse. Styrken skulle hurtigt kunne støttes af mindst et panservognskompani og et halvt kanonbatteri fra Aarhus. Pga. behovet for ekstra befalingsmænd ville omkostningerne årligt være på 1,7 millioner kr. samt mindre kaserneudgifter, og Hærens krigsstyrke ville blive øget med to regimente.

Stemann mente, at hvis man ville sikre Sønderjylland bedre igennem en lovændring, var det logisk at etablere et til to "Jægerregimente", der ved at kopiere Livgardens tjenesteforløb kunne løse sin bevogtningsopgave hele året. Det ville imidlertid kræve indkaldelsen af flere værnepligtige og forøgelse af kadrerne. Det var denne idé, der tre år senere i en billigudgave blev til "Fodfolkspionérkommandoet".

Direktøren konstaterede, at det kunne være logisk at have kraftigere betonstillinger længere mod nord, men et stort antal befæstninger på selve grænsen anbragt uden militærgeografisk logik "maa ... forekomme tyskerne mærkeligt". De kunne jo kun være rettet mod Tyskland. Selve grænsen kunne sikres med bomme og ved at give grænsegendarmerne rekylgeværer. Sådanne skridt var "ikke i Stand til at vække Sensation". Med disse formuleringer markerede Stemann sin forståelse af politikernes modvilje mod beton med en politisk retning.

Det blev dog først næsten fem år senere – under de afsluttende forhandlinger i vinter-forår 1939 i "Statsministeriets 21 Mands-Udvalg af 1938" – at regeringen eksplicit over for oppositionen vetoede befæstninger ved grænsen med en bemærkning om sine "udenrigspolitiske Betænkeligheder" ved sådanne værker.⁵²

Hvis man skulle holde sig inden for loven og dennes driftsbudget og kun kunne anvende ekstra midler på byggeri, kunne man satse på at opretholde syv rekylgeværkompanier og ét maskingeværkompani samt et let batteri året rundt i Sønderjylland. Samlet vil der være tale om ca. 1.000 mand, og ud over de eksiste-

52 RA, Udenrigsministeriet, Fortrolige skabssager (efteraflevering II, 1993). pk. 13a, Referater af 13. og specielt af 15. møde (den 14. februar 1939 hhv. 1. marts 1939) i Statsministeriets 21-Mands-Udvalg af 1939).

rende 250.000 kr. skulle der anvendes 325.000 kr. til ekstra fodfolk og artilleriet. Batteriet kunne placeres i Haderslev, hvorfra man kunne flytte et eller to kompagnier til en nyanskaffet øvelseslejr i Tinglev eller Søgaard.⁵³ Dette blev, hvad der skete. Samme år købte Krigsministeriet Søgaardslejren og et let batteri blev placeret i Haderslev.

25. maj 1934, dagen efter færdiggørelsen af notatet, meddelte krigsministeren With for det første, at Grænsegendarmeriet ville opstille bombe ved overgangstederne. For det andet skulle Hærens Tekniske Korps overføre 20 rekylgeværer med ammunition til Grænsegendarmeriet. Hæren skulle hjælpe med uddannelsen.⁵⁴ I juni orienterede Jydske Division Hærens myndigheder i grænselandet om, hvordan beslutningen blev ført ud i livet.⁵⁵ I december inspicerede Generalinspektøren for Artilleriet batteriet i Haderslev, der skulle være i stand til at rykke ud og støtte grænseforsvaret allerede to måneder efter indkaldelsen af batteriets værnepligtige. Generalen konstaterede, at det ønskede niveau overraskende var nået pga. kadrernes interesse og dygtighed.⁵⁶

I Staunings og von Stemanns Krigsministerium arbejdede man i slutningen af 1934 fortsat på muligheder for at etablere den fastere struktur for grænsesikringen. Dette ses af et udkast til en tillægslov til 1932-hærloven, der skulle samle tropperne i Sønderjylland i en "Sønderjydske Brigade" under en generalmajor. Brigadens fodfolk skulle indkaldes i tre hold og have otte måneders tjeneste. Dette ville give et robust konstant beredskab. Der skulle anskaffes for 3 millioner kr. materiel til brigaden, og driften ville medføre en årlig merudgift på godt 2,5 millioner kr.⁵⁷ Også With tænkte videre og i samme retning, og i slutningen af februar 1935 sendte han et forslag til en lov om oprettelse af et "Sønderjydske Kommando" til Stauning.⁵⁸

Efterretningsvirksomhed syd for grænsen var tidligere blevet forbudt af regeringen. Det var sandsynligvis sket i sommeren 1928 efter arrestationen af kaptajn Harry Lembourn for spionage, og Hans Lunding, der fra 1937 fik hovedrollen i at genopbygge udlandsefterretningstjenesten, fortalte mange år senere, at forbuddet

53 RA, Krigsministeriets 1. Kontor, Fortroligt 1919-1943, pk. K 101, Fortroligt notat af 23-5-1934 "Nogle Bemærkninger vedrørende Grænseværnet".

54 RA, Generalstab, Operationssektionens Indgående skrivelser, pk. 22 (1934/I), Krigsministeriet, Strengt Fortroligt A. 173.b./ (uklart nummer) af 25-5-1934 til Generalkommandoen.

55 RA, Garnisonskommandanten i Sønderborg, Indgående skrivelser, Fortroligt 1923-1936, pk. 1, Jydske Division, Strengt Fortroligt, M. 404 af 16-6-1934 til Garnisonskommandanten i Sønderborg.

56 RA, Generalstab, Operationssektionen, Indgående skrivelser, pk. 24 (1935/1), Generalinspektøren for Artilleriet, A.4 af 3-1-1935 til Generalkommandoen.

57 RA, Krigsministeriets 5. Kontor, Hærlovsarkivet, pk. Nr. 33. Grænseværn i Sønderjylland, Tillægslov til "Lov om Hærens Ordning af 23/3 1932" om de i denne Lov nødvendige Ændringer ved Oprettelsen af en Sønderjydske Brigade".

58 RA, Generalstab, Operationssektionen, Kopibog D 44 (1935), Chefen for Generalkommandoen, Fortroligt, G.O. Nr. 98j af 27-2-1935 til Hr Stats- og Forsvarsminister Th. Stauning.

var blevet opretholdt indtil 1938.⁵⁹ Det sidste var ikke helt korrekt. I november 1933 havde Prior bedt Generalstabens Efterretningssektion under kaptajn Gullak Gullaksen, der i øvrigt var Lembourns officersskole-klassekammerat, om at få dækket Flensborg Fjord, og i september 1934 var der blevet etableret et netværk syd for grænsen, der kunne varsle om en irregulær kuptrussel mod Sønderjylland.⁶⁰ Senere, i sommeren 1936, blev det lokale politi i Sønderjylland bemyndiget til at iværksætte “en særlig Virksomhed”, dvs. spionage, mod det tyske mindretal.⁶¹

With havde med Krigsministeriets hjælp opnået de forbedringer af 1932-ordningen, der på dette tidspunkt var politisk muligt.

Forbedringer på vej til 1937-ordningen

Som Hedegaard beskriver i sin With-biografi, skiftede generalen straks spor i sin offensiv, efter at regeringen var nået til enighed om en sikringsordning for Sønderjylland. Nu var fokus ensidigt på at opnå en udbygning af Hærens størrelse. Som han fortalte *Berlingske Tidende* i et interview i juni, omfattede hans daglige aftenbøn altid to ekstra regimenter og en styrkelse af Flyvetropperne. I første omgang blev Stauning irriteret over Withs ubekvemme offentlige pres, men efter at Hitler den 16. marts 1935 meddelte, at Tyskland ikke var bundet af Versaillestraktatens begrænsninger, var situationen ændret.

Den tyske kanslers meddelelse om iværksættelsen af den tyske genoprustning kom som et chok for den danske offentlighed. Dette skabte en ny ramme for Withs indsats. På et ministermøde afholdt hjemme hos Munch den 22. marts meddelte Stauning, at han anså det for muligt, at man måtte opbygge Forsvaret. De Radikale gjorde imidlertid klart, at de var klar til at afbryde regeringssamarbejdet på forsvarsspørgsmålet, og den 24. marts bad Stauning With om at gå stille med dørene i “fælles interesse”, dvs. for at undgå, at mulighederne blev fastlåst. To dage senere blev With inviteret til middag i Staunings hjem, og det må ses som sandsynligt, at generalen her blev givet et klart billede af statsministerens kombination af positiv holdning og begrænset handlefrihed.⁶² Grelle konstaterer, at Stauning fra dette

59 Clemmesen (2019), pp. 310-321; Nørgaard, Erik, “Danmarks efterretningschef i bevægede år taler rent ud”, *Nytårs Politiken*, 1-1-1965.

60 RA, Garnisonskommandanten i Sønderborg, Indgående skrivelser, Fortroligt 1923-1936, pk. Nr. 1, Generalstabens Efterretningssektion brev af 16-11-1933 til Hr. Oberst H.S. Sander ... (Prior har bedt Gullaksen om at foranstalte, at man rekrutterer motorbådsejere i Sønderborg og Gråsten til at rapportere om trafikken på Flensborg Fjord); Grænsegendarmeriet, Fortroligt, M.e.21 af 13-9-1934 til Garnisonskommandanten i Sønderborg (Gullaksen ville orientere Grænsegendarmeriet om efterretninger fra sit netværk, men opfordrede gendarmeriet til også selv at skaffe kilder).

61 Kaarsted, Tage (red.), *Ministtermødeprotokol 1933-40* (Universitetsforlaget i Aarhus 1984), Referat 4-6-1936.

62 Ibid., Referat af møde 22-3-1935; Hedegaard (1990), pp. 152-160; Jepsen, Hans Lyngby, *Stauning. En biografi* (Gyldendal, København 1979), p. 334; Grelle (2008), pp. 375f.

tidspunkt overvejede at danne en regering uden De Radikale for at opnå denne forsvarspolitiske handlefrihed, men det har han næppe indviet generalen i.⁶³

With må have erkendt, at vejen til en opbygning måtte gå via en ny hærlov, og han kunne håbe, at det kunne ske med en ny socialdemokratisk mindretalsregering som den politiske side i forhandlingerne. Vi ved ikke, om With har haft kendskab til de overvejelser i den retning, som Stauning havde jf. Lykkebo. Planlægningen af Hærens indspil til forhandlingerne synes indledt i sommeren 1935, hvor Generalstaben med kaptajn Erik Andersen Hoffmann som sagsbehandler begyndte udarbejdelse af et forslag til en opbygning af Hæren inden for en budgetramme på 40 millioner kroner. Direktivet for arbejdet understregede, at de "iøjnefaldende" mangler skulle afhjælpes først, derefter skulle styrken forøges. De indlysende mangler var manglen af et luftforsvar – specielt af København – samt sikring af grænselandet mod kup. Andre væsentlige mangler var de utilstrækkelige befalingsmandskadrer til linjeenhederne, panserværns- og luftværnsvåben til fodfolket, for få penge til materielvedligeholdelse, for lavt tempo i materielnyanskaffelserne, for få hjælpe- og garnisonstropper til at støtte enheders og garnisoners aktiviteter samt endelig for svage befalingsmandskadrer i Hærens mobiliseringsenheder. Notatet anførte, at efter Københavns luftforsvar og kupforsvaret af Sønderjylland var tilgodeset, måtte Sjællands forsvar gives højeste prioritet i overensstemmelse med generalstabschefen, Priors, forsvarsopfattelse.

Sønderjylland skulle i forlængelse af forslaget om Sønderjydsk Kommando for 2 millioner sikres af en brigade (som ministeriet overvejede) med fire fodfolksregimenter (herunder to nye) med otte måneders værnepligt.

Kadrene ved Hærens linjeenheder skulle forbedres for andre små 2 millioner. Bevæbningen burde øges ved, at målet for tunge våben ved et fodfolksregiment skulle øges fra de tidligere planlagte 3-4 til 9-20 panserværnskanoner plus 20 mm luftværnsprojeciler samt flere morterer. Derudover skulle der købes to kampvognsbataljoner. Kadrene til reserveenheder kunne eksempelvis skabes ved frivilligt eller tvungent årligt at give 300 studerende fra de højere læreanstalter otte måneders officersuddannelse fulgt af fire måneders tjeneste ved en enhed. Hæren på Sjælland skulle øges med et fodfolksregiment, men ingeniørtropperne i Jylland skulle tredobles til et pionérregiment med to bataljoner af hver tre pionérkompagnier, dvs. en styrke som på Sjælland.⁶⁴

Som nævnt diskuterer denne artikel ikke udviklingen af Københavns luftforsvar. Men det er værd at bemærke, at Stauning i slutningen af oktober 1935 som en af sine sidste handlinger som forsvarsminister bestemte, at Hæren fik ansvaret for at etablere luftmeldetjenesten, der skulle varsle om luftangreb, samt for forbe-

63 Grelle (2008), pp. 375-377, 413, 439-440.

64 RA, Generalkommandoen, Indkomne garnisonssager, Hærlovsarbejder 1937-II. Pk. 260, O, Juli 1935 (sandsynligvis for direktivet), 24/11 (sandsynligvis dato for skitsen) E.H. (Erik Hoffmann), "Skitse-mæssigt Udkast til Sammensætning af Hæren med et særligt Budget paa 40 Mill. Kroner".

redelsen af mørklægning. For Sjællands vedkommende fik Kommandanten i København ansvaret.⁶⁵ Det andet væsentlige, der skete før afløsningen af Stauning som forsvarsminister, var den aflevering af listen over Hærens akutte materielmangler i november 1935, som blev nævnt i det indledende afsnit om With.⁶⁶

I de efterfølgende måneder arbejdede With og Generalstaben videre med indspillet til den kommende hærordning. I januar 1936 var den ekstraordinære behandling af grænselandet udgået, men de andre prioriterede mangler blev dækket i forslaget. Her gik man kun op på ni linjeregimenter. Derudover formerede man de tre andre nye regiment, der kunne komme ud af de flere uddannede værnepligtige, som "reserveregimenter".

I andet udkast fra februar opstilles to nye linjeregimenter og to nye artilleriafdelinger, et sæt på Sjælland og et i Nørrejylland, dvs. at forsvaret afspejlede Withs idé om to nye regiment. I Jylland afløste den nye artilleriafdeling batteriet i Haderslev. Indkaldelsen skulle ske i to hold med overgribende tjeneste, og den derigennem øgede produktion af uddannede værnepligtige gav mulighed for etablering af fem "reserveregimenter". Den 22. februar blev det andet udkast sendt til Krigsministeriet. Forslaget skabte behov for en nyinvestering i materiel på godt 7,5 millioner og en årlig budgetforøgelse på lige under 12 millioner.⁶⁷

Generalstaben fortsatte dog sit styrkearkitektursarbejde, og i april var den nået frem til, at Sjællandske Division skulle have fem linje- og ét reserveregiment fordelt på to brigader, Jydske Division seks linjeregimenter og ét reserveregiment ligeledes fordelt på to brigader, hvor i øvrigt alle tre sønderjyske garnisonsbyer skulle huse et regiment. Fyn var derudover garnison for et linje- og et reserveregiment. Totalt var man derigennem kommet op på de femten regiment i felt hæren, som konstant havde været det vurderede behov.⁶⁸ I slutningen af april påpegede chefen for Jydske Division, at man i en kommende hærlov måtte acceptere, at Tyskland var blevet så stærkt, at det var urealistisk at regne med at kunne overføre styrker mellem landsdelene. Derfor måtte forsvaret af Jylland "hvile i sig selv". Det var samme erkendelse, der måneden efter fik ministeriets mobiliseringskontor til at forestå at delegere territorialansvaret til divisionerne og nedlægge Generalkommandoen.

65 RA, Generalstaben, Operationssektionen, Indkomne skrivelser, pk. 25 (1935/I), Krigsministeriet, M.2727 af 26-10-1935 til Generalkommandoen.

66 RA, Chefen for Hæren, Tjenesteinspektøren for Kamptjeneste, A. Indgående skrivelser, 1936 1-5, pk. A-116, Chefen for Generalkommandoen, Fortroligt, G.F.528 af 12-10-1935 til Hr. Stats- og Forsvarsminister Th. Stauning; Generalkommandoen, Fortroligt G.F. 612 af 23-11-1934 til Krigsministeriet.

67 RA, Generalkommandoen, Indkomne garnissionssager, Hærlovsarbejder, 1937-I, pk. 259, "Skitsemæssigt Forslag til Forbedring af Hæren", 1' Udkast, E.H. (Erik Hoffmann) Jan. 1936; "Skitsemæssigt Forslag til Forbedring af Hæren", 2' (og sidste) Udkast, E.H. (Erik Hoffmann) Februar. 1936; Krigsministeriets 5. Kontor, pk. Nr. 73, Hærlovsarkivet, Hærlovssager 1934, 1935, 1936, "Skitsemæssigt Forslag til Forbedring af Hæren".

68 RA, Generalkommandoen, Indkomne garnissionssager, Hærlovsarbejder, 1937-I, pk. 259, 3-4 1936, bl.a. "Fodfolksregimenternes sammensætning".

Hærens opgave var i øvrigt uklar. Hvis det kun var "bevogtning", var Hæren for stor og kostbar, og uddannelsen kunne forsimples. Hvis opgaven var "forsvar", måtte Hæren i Jylland derimod forstærkes til bl.a. tre divisioner med hver tolv bataljoner fordelt på tre regimenter samt gives et stående beredskab. Dvs. at divisionen bad om netop ni regimenter, hvilket svarede til, hvad Generalstabens tidligere samme måned havde tildelt divisionen.⁶⁹

Krigsministeriet og regeringen var nu i gang med egne forberedelser til en ny hærordning. Stemanns fornyende idéer til en ny forsvars- og hærordning i efter-sommeren 1936, der skulle supplere 1932-ordningen, er allerede beskrevet. De kom dog med hensyn til Hærens størrelse ikke til at få synlig indflydelse på det strukturarbejde, som regeringen satte i gang. Den siddende og tre tidligere forsvarsministre under reel ledelse af Munch skitserede en reduktion af Hærens størrelse med henblik på at udspare flere penge til materiel.⁷⁰ I første omgang udmøntedes overvejelserne i "Direktiver August 1936". Her var ændringerne meget vidtgående: "Ved Organisation, Uddannelse etc. bør ikke tages Sigte paa Forberedelse af et "Felttog" i Ordets sædvanlige Forstand, men paa Løsning af Opgaver ved Grænsen og Kysterne ...". Nyordningen skulle holde sig inden for 1932-ordningens økonomiske ramme. Mulighederne for at slå Krigs- og Marineministeriernes forvaltning sammen skulle undersøges. Administrative myndigheder skulle gøres fælles for de to værn. Generalkommandoen (dvs. With) skulle nedlægges, og dens opgaver overføres til de to divisioner, og Generalstabens skulle placeres mellem ministeriet og disse. I Jylland skulle struktur og aktiviteter fokuseres på opgaverne i Sønderjylland. For flyvemateriel fastlagdes "Ingen Bombemaskiner". De frivillige korps skulle nedlægges, men medlemmerne kunne søge om at få forret til indkaldelse.

Den 15. september var de fire regeringspolitikeres organisationsudkast klart. Withs funktion var væk. Fodfolket blev reduceret til to regimenter (med fire bataljoner hver) i hver hovedlandsdel plus Livgarden (med to bataljoner) på Sjælland og et cyklistregiment (med to bataljoner) på Fyn. Rytteriet var konverteret til en "Opklaringsafdeling" i hver landsdel. Luftværnet blev udvidet med en afdeling i hver landsdel. Indkaldelserne til fodfolket blev fordelt på fire indkaldelser årligt i små hold. I bemærkningerne blev det understreget, at materielindkøbene ikke kunne ske så hurtigt som ønsket, for så ville Hæren være blevet så lille, at den ikke ville være i stand til at dække grænsen og kysterne. Derfor var materielinvesteringerne fordelt over "en overskuelig Aarrække".⁷¹

Det er denne skitse til en ny hærordning med bl.a. 18 fodfolksbataljoner, der er grundlaget for bedømmelsen af, hvilke forbedringer generalerne opnåede op til og efter gennemførelsen af loven.

69 RA, Generalstabens, Operationssektionen, Indgående skrivelser, pk. 26, Chefen for Jydske Division. Fortroligt F.49. af 28-4-1936 til Chefen for Generalkommandoen.

70 Ministergruppen blev besluttet etableret den 6-8-1936, ref. *Ministermødeprotokol 1933-40*.

71 RA, Krigsministeriets 5. Kontor, pk. Nr. 73, Hærlovsarkivet, Hærlovssager 1934, 1935, 1936, "Direktiver August 1936"; Fortroligt Bilag 3 af 15-9-1936 "Organisation", "Uddannelse m.m."; Fortroligt Bilag 4 af 15-9-1936 "Bemærkninger til den foreslaaede Organisation".

Indtil videre vidste hærledelsen åbenbart ikke, hvad der var på vej, for man fortsatte med at udvikle det forberedelsesarbejde, som Hoffmann havde indledt i foråret. Åbenbart forventede man at blive inddraget i et samarbejde om den kommende ordning. Midt i oktober havde hærledelsen formuleret et notat om mangler i de eksisterende enheders effektivitet. Det første problem var de svage faste befalingsmandskadrer i enhederne. Manglen gjorde, at man måtte anvende værnepligtige befalingsmænd i stillinger, som de ikke var uddannet og erfarne nok til at bestride. Det andet problem, at værnepligtskompagnier under uddannelsen var langt mindre end deres krigsstyrke, undergravede uddannelsens værdi. Det tredje problem var, at der var for få hjælpetropper, hvilket undergravede andre værnepligtiges uddannelsesmuligheder. Det fjerde var materiel- og ammunitionsmangler, der også undergravede uddannelsen. Derudover manglede man panserværns- og luftværnsvåben.⁷²

Der findes ikke oplysninger om et møde mellem Generalstabens og Krigsministeriet koncentreret om en diskussion af manglerne, men det ses som sandsynligt, at et sådant fandt sted, for ti dage senere, den 26. oktober 1936, havde ministeriet færdiggjort et notat om "Udkast til Afhjælpning af visse Mangler ved Hærloven af 1932 ...". Dette notat startede ganske vist med at behandle sikringen af Sønderjylland, hvor man i fremtiden måtte have en anden løsning end den anvendelse af garnisonstropper, der blev indført i 1934. De skulle nu erstattes af rekrutter fra fodfolket med et tilpasset indkaldelsesforløb. Det var denne idé, der ledte til etableringen af "Fodfolkspionérkommandoet" i landsdelen, der sikrede, at antallet af soldater i landsdelen blev øget en anelse (fra 2.020 til 2.100). Men derefter gik ministerienotatet ind på de mangler, som Generalstabens notat behandlede, og opregnede mulige forbedringer både med hensyn til de faste og værnepligtige befalingsmænd. Der kunne ske en lille forøgelse af yngre faste officerer og officianter, og uddannelsen af korporaler kunne gives samme længde som for kornetter.

Derefter tog notatet fat på materiellet, hvor man kunne anvende ti millioner fordelt over otte år, dvs. halvt så mange penge fordelt over dobbelt så lang tid som ønsket i Withs behovsopgørelse til Stauning i november 1935. Pakken ville omfatte fodfolkskanoner og morterer til fodfolket, panservogne til rytteriet, luftværnsskyts, ammunition til artilleriet samt gasmasker, radioer og specialammunition. Derudover bl.a. fly til tre eskadriller.

Denne materielskitse anvendes herefter som grundlag for beskrivelsen af forbedringer i leveringstakt og mængde materiel, som generalerne opnåede.

Nogle ændringer af hærlovsudkastet skete derefter hurtigt. I begyndelsen af november havde ministeriet justeret hærlovsudkastets generelle dele. For at frigøre penge var genindkaldelser afkortet og for de fleste skåret ned til én, hvilket de værnepligtige ville opfatte som en lettelse. Man fik udsparet penge til en fjerde eskadrille, der sammen med materielinvesteringerne medførte en forøgelse af

72 RA, Generalkommandoens, Indgående skrivelser, Hærlovsarbejder 1.937-I, Pk. 259, den 16-10-1936, "I. Rammernes Utilstrækkelighed".

budgettet fra 26 til 28 millioner, hvilket brød med august-direktivets forudsætning om uændret budget. Halvdelen af materielanskaffelsen var dækket af besparelser, halvdelen af en budgetforøgelse.⁷³ Dette betød, at det blev muligt at holde anskaffelsen inden for de af With opstillede fem år.

Beredskabet i Sønderjylland blev indarbejdet i lovforslaget. Spredningen af værnepligtsuddannelsen til flere hold ville kunne sikre en bedre bemanning med faste befalingsmænd, da de nu blev anvendt hele året. Krigsministeriets embedsmænd opretholdt stadig nedlæggelsen af Generalkommandoen, hvilket jo ville øge ministeriets embedsmænds og specielt Stemanns magt afgørende.

Krigsministeriet gjorde klart, at det ikke ville kræve en lovændring at begynde opbygningen af et luftforsvar af hovedstaden. Man skulle dog, for at dette kunne ske, finde godt 1 ½ millioner kroner årligt til kanonluftforsvaret og 1 million årligt til en ekstra eskadrille.⁷⁴

Midt i november 1936 var ministeriet så tæt på det endelige udkast, at det blev forelagt ministeren. Teksten med idéen om at ændre strukturen i hærledelsen med en nedlæggelse af Generalkommandoen var blevet bevaret fra september. Den blev nu overstreget, sandsynligvis af Alsing Andersen, da han så udkastet. Hæren omfattede seks fodfolksregimenter samt Livgarden, der alle omfattede tre bataljoner, dvs. at man var gået op til 21 bataljoner fra 18 i september-udkastet. Hertil kom stadig cyklistregimentet med to bataljoner samt som noget nyt Fodfolkspionérkommandoet med to bataljoner. Rytteriet var stadig afløst af "Opklaringsafdelinger". De tre luftværnsartilleriafdelinger var nu samlet i et regiment og Flyvetropperne havde fire eskadriller.⁷⁵ Der var allerede sket et betydeligt skred i forhold til situationen i begyndelsen af september.

Hærledelsen havde indtil dette tidspunkt næppe set teksten til krigsministeriets udkast, men på grundlag af rygterne om arbejdet overvejede man sine muligheder. Prior lavede 17. oktober et notat med sine konklusioner. Senere fulgte hans udkast til et brev til ministeren, som With derefter tilrettede. Generalerne vurderede bl.a., at en "irregulær" styrkes indrykning i Sønderjylland reelt ville ske med den tyske regerings billigelse, dvs. at indrykningen, når den danske regering så realiteterne i øjnene, ville udløse en formel krigstilstand mellem Tyskland og Danmark. "Herefter vil Operationerne kunne antage en alvorligere Karakter og mulig tage sigte på Sjælland".⁷⁶

73 Kan udledes af *Ministermødeprotokol 1933-40*, referat af møde 14-12-1936.

74 RA, Krigsministeriets 5. Kontor, pk. Nr. 73, Hærlovsarkivet, Hærløvsager 1934, 1935, 1936, Fortroligt, Bilag 1 af 1-11-1936 "Oversigt over paatænkte Omlægninger m.v. indenfor Hærløven 1931".

75 Ibid., Udkast 15-11-1936, ("Ministeren") Fortroligt, "Bemærkninger til de enkelte Paragraffer", Fortroligt, Bilag Nr. 1 "Organisation".

76 RA, Generalkommandoen, Danmarks politisk-militære stilling (1914-1939), Særlige sager, Miscellaneous, pk. 16, Priors udkast af 17.10.1936; Chefen for Generalkommandoen, Fortroligt (udkast uden dato) til Forsvarsminister Alsing Andersen.

På dette tidspunkt sent i 1936 var også hærledelsen klar med sit hærstruktur-forslag. Der er sammenfald, der sandsynliggør, at man i store træk vidste, hvad der skete i ministeriets del af Proviantgården, selvom man ikke blev formelt ind-draget. Hvor Stemann og hans embedsmænd havde opereret med "Landsdels-kommandoer" i henholdsvis Jylland-Fyn og på Sjælland, reablerede hærledelsen de to "Generalkommandoer", som havde eksisteret indtil 1922-ordningen med samme rolle. Kommandoen i Jylland-Fyn skulle bl.a. have tre divisioner (heraf én "Grænsedivision"), en kampvognsbataljon og et "Hjemstavnsforsvar" (Stemann havde tidligere opereret med "Bevogtningsenheder"). Sjælland havde samme ty-per enheder, men kun to divisioner.

Delegering af arbejde til generalkommandoerne muliggjorde en reduktion af "Armékommandoens" stab. "Armeechefens Hovedopgave var at være Regeringens militære Raadgiver". Det var den opgave, Stemann forestillede sig, at han som di-rektør skulle have. Fodfolksregimentet skulle have tre bataljoner og et "kanon-kompagni" (med seks til ni 37-47 mm fodfolkskanoner), bataljonen fire kompagnier (med hver tre rekylgevær- og en maskingeværdeling) og et "skytskompagni" (med seks morterer og fire 20 mm maskinkanoner). Kampvognsbataljonen skulle have to lette og to tunge kampvognskompagnier. Flyvetropperne skulle også råde over "bombardementseskadriller". De fem divisioner kunne opstilles af værneplig-tige af 2.-8. årgang med små 15.000 indkaldte pr. årgang, 2.-9. årgang med godt 12.600 indkaldte eller 2.-10. årgangs med 11.500 mand pr. år. Ældre værnepligtige anvendtes i enheder i landstormen og hjemstavnsforsvaret. Opbygningen til det nye niveau skulle ske gradvis, da de nødvendige kadrer skulle være til rådighed.⁷⁷

I december fulgte en intern strid i socialdemokratiet om Forsvaret, som Stau-ning dog afsluttede med at konstatere, at der skulle anvendes flere penge, men at disse ikke alene skulle anvendes til våben, men også til reformer, der gav bedre forhold til de værnepligtige og demokratiserede officerskorpset.⁷⁸ Sådan ville With også have forklaret udviklingen.

Krigsministeriets lovudkast blev sendt til With lige efter Nytår. "Man anmoder om, at saavel Forslaget som Generalkommandoens Bemærkninger maa blive be-handlet strengt Fortroligt", dvs. at man ville undgå, at With startede en offentlig kampagne mod udkastet. Forslaget afspejlede, at man havde prioriteret materiel-anskaffelserne højt. Fodfolksregimenterne var næsten som i Generalkommando-ens egen skitse. Ændringen af ét regiment til et lille cyklistregiment blev begrun-det med økonomiske hensyn.

Få dage senere sendte Generalkommandoen et ændringsforslag til lovudka-stets planlagte indkaldelse af værnepligtige. Tallet på værnepligtige til våbnene på 4.761 var her på mindre end halvdelen af det laveste niveau, Generalkomman-doen ønskede sig. Det væsentligste element i ændringsforslaget var imidlertid et

77 RA, Generalkommandoen, Indgående skrivelser, Garnisonssager, Hærlovsarbejder, 1937-I, pk. 259, "Skitse til en ny Hærordning".

78 Grelle (2008), p. 399.

forslag om at placere fire fodfolksregimenter samt Livgarden på Sjælland og kun efterlade to regimenter og "to Uddannelseskadrer" i Jylland-Fyn.⁷⁹ På dette tidspunkt havde Gørtz for længst forladt nøglestillingen som chef for Generalstabsafdelingen for at blive regimentschef, så Priors traditionelle strategiske opfattelse og prioritering kunne dominere.

Generalkommandoens formelle reaktion på lovudkastet fulgte 18. januar. Det understregede, at den skitserede hær "er for lille". Den kunne ikke løse grænse- og kystforsvarsopgaver. Forslaget var "ensbetydende med, at man i realiteten paa Forhaand opgiver ethvert Forsvar af disse landsdele." Forslaget tog ikke hensyn til den forværrede sikkerhedspolitiske situation og den rivende teknologiske udvikling. Ud over at hæren var for lille, havde man brug for en kvalitetsforbedring pga. af mandskabsmangel ved uddannelsesenhederne, på materielområdet og med hensyn til befalingsmandskadrene. Generalkommandoen anerkendte, at forslaget forsøgte af afhjælpe manglerne, men budgetbegrænsningerne hindrede, at forbedringerne blev "udført til Bunds". Cyklistregimentet var for svagt. Kampvognsenheder var nødvendige. Afskaffelsen af rytteriet var en dårlig idé. Det samme var idéen om at motorisere de lette artilleriafdelinger. De mistede så deres mobilitet i terrænet. With understregede behovet for flere værnepligtige.⁸⁰

Krigsministeriets sammenlignende analyse af eget og Generalkommandoens forslag gjorde klart, at Generalkommandoens forslag var 11,5 millioner kroner dyrere på materielanskaffelsesområdet, heraf 8 millioner til de to kampvognskompanier. Da Generalkommandoen ønskede færre panservogne end ministeriets forslag, kunne de sparede penge anvendes til at bevare rytteriet og til flere 20 mm-kanoner til dette. Med andre forskelle betød dette, at Generalkommandoens forslag ville kræve et årligt budget på 37,9 millioner kroner plus investeringer på ca. 30 millioner.⁸¹

Den 24. februar kommenterede With lovudkastet, efter at det var fremlagt i Folketinget den 4. februar. 1909-ordningens hær havde kunnet løse neutralitetsopgaverne, og "derved holdt (ordningen) os udenfor Krigen", dvs. at den havde haft forebyggende virkning. Derefter fulgte reduktionerne i 1922 og diktatet i 1932. Hæren var nu for lille til at løse grænse- og kystforsvarsopgaver. Det, der nu var behov for, var en "moderniseret 1909-Ordning", der var fordelt i overensstemmelse med det aktuelle behov vest og øst for Storebælt. Ud over forøgelse skulle der ske en kvalitetsforbedring, der opbyggede underafdelingernes styrke, moder-

79 RA, Krigsministeriets 5. Kontor, pk. Nr. 33, Hærlovsarkivet, Krigsministeriet Fortroligt A.9/1 af 2-1-1937 til Generalkommandoen; Generalkommandoen, Strengt Fortroligt af 7-1-1937 "Variant af Generalkommandoens Ændringsforslag til Krigsministeriets Hærlovsforslag af 1/1 1937".

80 RA, Generalstaben, Operationssektionen, Kopibog, Generalkommandoen, Fortroligt, G.O.70/28 af 18-1-1937 til Krigsministeriet.

81 RA, Krigsministeriets 5. Kontor, pk. Nr. 33, Hærlovsarkivet, Fortroligt notat af 23-1-1937 "Kortfattet Sammenligning af Generalkommandoens Forlag og Udkast 1/1 1937"; Fortroligt notat af 23-1-1937 "Kortfattet Gennemgang af Generalkommandoens Udtalelser til Udkast 1/1 1937".

niserede organisationen til tidens krav, øgede de faste befalingsmandskadrer samt forstærkede grænseforsvaret og Københavns luftforsvar "paa betryggende Måde". Derefter gennemgik og diskuterede With lovudkastets forringelser og andre mangler.⁸²

På et punkt kunne ministeren let efterkomme Withs ønsker. Som han tidligere havde rettet Stemanns idé om at fjerne Withs funktion, ændrede han nu Direktørens idé om at ændre Rytteriet til Opklaringsafdelinger. Årsagen må vurderes at være, at ministeren ikke ønskede også at irritere hærledelsen på dette uvæsentlige område.⁸³

I marts 1937 havde With identificeret Stemann som kilden til friktionen mellem Generalkommandoen og Krigsministeriet. Han klargjorde sin kritik i to notater. Det, som var problemet, var, at man i 1927 havde opgivet den tidligere praksis, hvor forfremmelse af officerer, der var embedsmænd i ministeriet, ligesom for alle andre forudsatte en vekslende også praktisk tjeneste i vedkommendes våbenart. Kun en sådan tjeneste kunne give "et intimt Kendskab til Hærens Liv m.m. og snæver Føling med dens Gerning og Udvikling ... [dette kendskab] kan overhovedet ikke erhverves i de ministerielle Kontorer ..." Nu kunne en officer avancere til Direktørstillingen og teoretisk videre til generaløjtnant og værnschef udelukkende på grundlag af tjeneste i ministeriet.

Derfor burde der skelnes mellem rene administrative områder, hvor Direktøren naturligt var ministerens rådgiver, og "egentlige Kommandosager [understregning i kilden], der vedrører Krigsforberedelsen i videre og snævrere Forstand (Uddannelsen)", hvor Hærens professionelle chef er den eneste kvalificerede rådgiver:

"Direktøren bør ... ikke indtage den Stilling, han har i dag. Han er en Embedsmand uden Ansvar over for Hæren, han har kun Ansvar over for Ministeren og er udadtil dækket af denne, medens Chefen for Generalkommandoen i sine Handlinger og i sin Kommandoføring i Fred som i Krig bærer det fulde Ansvar, som hans Stilling som Chef for Generalkommandoen paalægger ham ... Hæren staar sig ikke ved i Realiteten at være kommanderet af den bag den usagkyndige Minister staaende Direktør.[understregning i kilden]"

Det var en akut nøjagtig opfattelse af Stemanns ambition, som illustreres i dens notater igennem de foregående måneder, og som kun var fejlet pga. Alsing Andersens indgreb (sandsynligvis med Staunings beslutning bag). Da Withs notat er fundet i Krigsministeriets arkiv, er det usandsynligt, at Stemann ikke har læst det og derigennem har fået en helt entydig advarsel.⁸⁴

82 RA, Krigsministeriet, Særlige sager, efterladte papirer, pk. 61, 1937-1945 (GM Stemann), Chefen for Generalkommandoens Udtalelser om det i Folketinget den 4. februar fremlagte "Forslag til Lov om Hærens Ordning".

83 RA, Generalmajor Stemann, samling, pk. 52, "Oversigt over foreslaaede Ændringer til Lovforslaget af 4/2 1937", IX. Ministerens Ændringsforslag.

84 RA, Krigsministeriets 5. Kontor, Indgående skrivelser, Ny pk A 192, Chefen for Generalkommandoen, Marts 1937, "Forsvarsministeren vil under ..."; "Hærens Centralstyrelse".

Hvordan Stemmann opfattede Withs fordømmende notater, kan ikke fastlægges sikkert, men der er ikke i senere dokumenter fra perioden fundet tegn på, at Direktøren herefter søgte at gøre andet end at bidrage med konstruktiv beregning og konkretisering af forslag fra Gørtz og With. Det er forfatterens skøn, at tilrettelæggelsen har medvirket til at skabe det mere åbne samarbejde, som prægede resten af Withs tjenestetid.

Men løbet var kørt. Stauning havde været parat til at øge Hærens og budgettets størrelse for at få Venstre med i forliget, men det var umuligt, da De Radikales smertegrænse var nået med forslagens forøgelse af forsvarsbudgettet.⁸⁵ With fik ikke mulighed for at få andet end den allerede beskrevne minimale indflydelse, og loven blev den 7. maj 1937 underskrevet af Kongen.⁸⁶ Forbedringer måtte herefter indtil videre tage udgangspunkt i lovens tekst.

Våben og andet materiel og udrustning

Med hensyn til våben og udrustningen kunne man dog accelerere anskaffelsen og nyt materiels integration i enhederne, og man kunne søge at øge antallet og supplere med våben og udrustning, der ikke var nævnt i lovteksten.

Gørtz' to meget effektive partnere i den hurtige materielmæssige modernisering af Hæren, generalstøjmester Charles Henry Rye og chefen for Skydeskole for Håndvåben, Carl Martin Nørresø. (Fotos: Rigsarkivet).

⁸⁵ Grelle (2008), p. 400.

⁸⁶ Krigsministeriet, Kundgørelse for Hæren B.3. af 12-5-1937.

Som allerede nævnt så hærledelsen de manglende panserværns- og luftværns-våben som det afgørende problem. Det var også gjort klart i den materielmangel-liste, With havde sendt til Stauning i efteråret 1935, og som havde været styrende for arbejdet med at udarbejde en ny hærordning.

Arbejdet med at anskaffe fodfolkskanoner til bekæmpelse af pansrede køretøjer var indledt i forsommeren 1933. Kanonerne skulle både kunne bekæmpe de panservogne (på hjul), som fjendens opklaringsenheder anvendte, og de kampvogne (med bælter), som man forventede, at også tyskerne forventedes at anskaffe på trods af Versaillestraktatens forbud.

Den 18. maj det år gjorde chefen for Hærens Tekniske Korps, generaltøjmester Charles Henry Rye, Krigsministeriet opmærksom på en tysk analyse fra 1932. Den var nået frem til, at 20 mm skyts var for let til at gennemtrænge den forventede pansertykkelse, og at fremtidens tunge kampvogne ville kunne kræve panserværnsskyts op til 75 mm. Indtil videre ville det mindste anvendelige kaliber være 37 mm, og Rye konstaterede, at den tyske forfatters konklusion med hensyn til pjecekarakteristika nogenlunde svarede til den vurdering, som korpset ville lægge til grund for det planlagte kommende forsøg med forskellige kanoner. I øvrigt mente den tyske forfatter, at fodfolket ud over denne pjece skulle råde over morterer, og at våbnet mod fly skulle være et ca. 13 mm tungt maskingevær.⁸⁷

Forsøget med forskellige kanontyper indledtes i november 1933 med afprøvningen af den danskkonstruerede 20 mm maskinkanon fra Dansk Rekylriffel Syndikat. Hverken Skydeskolen for Håndvåben eller Generalinspektøren for Fodfolket mente, at 20 mm-kanonen ville være i stand til at slå gennem selv svagt panser uden en udvikling af ny ammunition. Hvis man skulle være i stand til at bekæmpe køretøjer med 20-30 mm panser, måtte man have tungere, dvs. 37 mm, skyts.⁸⁸ Imidlertid påviste Syndikatet ved egne forsøg en langt bedre virkning af 20 mm-pansergranaten, end Skydeskolen havde opnået, og i marts 1934 konkluderede Hærens Tekniske Korps, at Madsen-maskinkanonen var effektiv over for let pansrede køretøjer indtil 500 meter, men man havde behov for 37 mm fodfolksskyts ud til 1.000 meter og mod bedre beskyttede panserkøretøjer.⁸⁹

Det blev nu besluttet, at der skulle gennemføres sammenlignende forsøg med tre 37 mm fodfolkskanoner: en svensk fra Bofors, en norsk fra Kongsberg, som Dansk Rekylriffel Syndikat havde en andel i, og en amerikansk pjece. Forsøgskanonerne ankom i sommeren 1935, og Hærens Tekniske Korps gik straks i gang med de tekniske forsøg. Derefter skulle pjecerne til Skydeskolen for Håndvåben

87 RA, Generalstaben, Operationssektionen, Indgående skrivelser, pk. 21 (1933), Hærens Tekniske Korps K. 1436 af 19-5-1933 til Generalkommandoen. Det omtalte tyske værk var den pensionerede generaløjtnant Alfred Luthers "Das Gerät der leichten Artillerie vor, in und nach dem Weltkrieg. Det II" fra 1932.

88 RA, Generalstaben, Operationssektionen, Indgående skrivelser, pk. 22(1934/1), Generalinspektøren for Fodfolket, Nr. 800 af 23-12-1933 til Generalkommandoen.

89 Ibid., Hærens Tekniske Korps, K. 802 af 20-3-1934 til Generalkommandoen.

med henblik på brugerforsøg og udvikling af betjeningsvejledninger.⁹⁰ Disse aktiviteter blev indledt i de uger, hvor With som beskrevet gjorde materielinvesteringsbehovet klart for regeringen.

Midt i april 1936 kunne Skydeskolen rapportere om arbejdet med de tre forsøgskanoner. Herunder blev der bl.a. udarbejdet betjeningsvejledninger og uddannelsesbestemmelser for den forsøgskanondeling, som skulle oprettes samme sommer under direkte ledelse af 4. Regiment i Roskilde.⁹¹ Her blev Gørtz samme måned regimentschef, dvs. at det var den kommende chef for Generalstaben, der fik ansvaret for forsøget.⁹² Krigsministeriet godkendte forsøgsdelingen midt i maj.⁹³ Forsøget blev indledt på grundlag af et direktiv om, at formålet var at lægge grundlaget for en "retfærdig sammenlignede Vurdering" med hensyn til de skydetekniske og skydetaktiske egenskaber og anvendeligheden og mobilitet i terrænet. Det var på forhånd fastlagt, hvilke spørgsmål forsøget skulle besvare.⁹⁴

Gørtz' tætte samspilspartnere både nu og senere var chefen for Skydeskolen for Håndvåben, Carl Martin Nørresø, og chefen for Hærens tekniske Korps, Charles Rye. Nørresø havde i begyndelsen af 1936 fremlagt en opfattelse af den kommende krig som en lynkrig, der var på linje med Gørtz' opfattelse.⁹⁵ Rye og Nørresø var nøglepersonerne i den kommende effektive og hurtige indfasning af nyt materiel i enhederne.

Den 19. oktober 1936 var forsøgsrapporten klar. Det efterfølgende forløb beskrives ret detaljeret, fordi det for læsere med kendskab til normalforløbet ved materielanskaffelser til det danske forsvar viser en enestående grad af samordning mellem myndigheder og en lille kerne af nøglepersoner. Forløbet demonstrerer også en åbenbar erkendelse af, at det hastede.

Rapporten indeholdt udkast til, hvordan kanonerne skulle anvendes og betjenes, samt hvordan mandskabet skulle uddannes på hver af de tre kanoner. Derudover beskrev den kanongruppens organisation og bevægelser i terrænet. Dvs.

90 RA, Tjenestegrensinspektøren for Kamptjeneste, Indgående skrivelser, pk. A-114, Hærens Tekniske Korps, K 1775 af 27-6-1935 til Generalkommandoen; Tjenestegrensinspektøren for Kamptjeneste, Indgående skrivelser, pk. A-115, Skydeskolen for Håndvåben, F.352 af 24-10-1935 og F.354 af 29-10-1935 til Generalinspektøren for Fodfolket; Hærens Tekniske Korps, K. 2946 af 12-11-1935 og K. 1976 til Artilleriskydeskolen; Generalkommandoen G.O. Nr. 665-667H af 14-11-1935 til Generalinspektøren for Fodfolket.

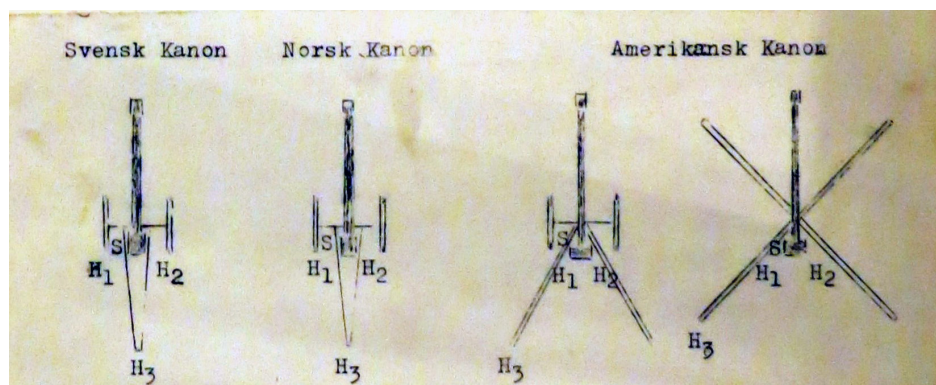
91 RA, Tjenesteinspektøren for Kamptjeneste, Indgående skrivelser, pk. A-116, Skydeskolen for Håndvåben, F.127 af 16-4-1936 til Generalinspektøren for Fodfolket.

92 Ibid., Krigsministeriet, A.5.a./1033 af 6-3-1936 til Generalinspektøren for Fodfolket.

93 Ibid., Krigsministeriet, C. 1101 af 14-5-1936 til Generalkommandoen.

94 RA, Tjenesteinspektøren for Kamptjeneste, Indgående skrivelser, pk. A-117, "Forslag til Direktiver for Forsøg med 37 mm Forsøgskanoner ved 4^e Regiment i Sommeren 1936; "Udkast til foreløbige Uddannelsesbestemmelser for Forsøgskanonningen i Sommeren 1936"; "Udkast til Foreløbige eksercermæssige samt foreløbige Skydeprogram for Forsøgskanonningen i Sommeren 1936"; Spørgsmaal, der ønskes besvaret af Forsøgs-Fodfolkskanonningen i Sommeren 1936.

95 RA, Generalinspektøren for Kamptjeneste, Chefen for Skydeskolen for Håndvåben, Fortroligt nr. 4 af 18-2-1936 til Generalinspektøren for Fodfolket.

De tre kanoner som afbilledet i rapporten fra forsøgskanonningen i Gørtz' regiment. (Skitse: Rigsarkivet).

at den beskrev betjenings- og anvendelseseksercits. Den anden del af indberetningen fremlagde resultatet af forsøget. Den afsluttende konklusion understregede, at kun den svenske kanon var gennemarbejdet og gennemprøvet. Den var dog ikke ideel. Sideretningsfriheden var for ringe, fordi kanonaffutagen ikke havde delte støtteben ("Splitsvans"). Man var også utilfreds med formen af kanonens skjold, der ikke dækkede besætningen ordentligt. Regimentet, dvs. Gørtz, var enig med delingsførerens ønsker om ændringer til konstruktionen, men var samtidig kritisk over for ændringer, der øgede kanonens i forvejen høje vægt. I øvrigt anbefalede regimentet, at man sikrede pjecen mulighed for både heste- og motortræk.⁹⁶ Skydeskolen, dvs. Nørresø, støttede konklusionerne. Han mente dog, at fodfolkskanoner ved regimenterne burde have hestetræk. Man skriver, at den norske kanon ganske vist havde fordele på nogle områder, men den havde samtidig så store svagheder, at der var behov for at konstruere en helt ny kanon, og "det bliver da her i første Række Tidsspørgsmålet, der bliver afgørende." Dvs. at man anså det som afgørende at få kanonen hurtigt. Nørresø konkluderede, at den svenske kanon burde godkendes, hvis en version med splitsvans og bedre konstruktion virkede godt ved en afprøvning.⁹⁷

Generalkommandoen var enig i skolens anbefalinger, om at en ændret svensk kanon kunne godkendes, men kommandoen mente af hensyn til kanonvægten, at man måtte droppe ønsket om et ændret skjold. I øvrigt fandt Generalkommandoen med hensyn til den norske kanon det ligesom Hærens Tekniske Korps "beklageligt, at den af Dansk Industri Syndikat (som Rekyllriffelsyndikatet nu hed) leverede Forsøgsmodel ikke har kunnet klare sig i Konkurrencen ..." Det var des-

96 Ibid., "Forsøgskanonningens Indberetning af 19/10 1936"; 4' Regiments Forsøgskanonning af 19-10-1936 til Krigsministeriet, "Indberetning om Resultatet af Forsøget med 37 m/m Fodfolkskanoner i Sommeren 1936".

97 Ibid., Skydeskolen for Håndvåben, F. 308 af 14-11-1936 til Generalinspektøren for Fodfolket.

værre ikke muligt at give Syndikatet endnu en chance, fordi produktionen af den nye kanon til Hæren burde begynde hurtigst muligt. Der blev straks taget kontakt til Bofors med henblik på at få produceret den ændrede kanon til kontrolforsøg, hvorefter man skulle levere de første fire kanoner før april 1939. With greb dog ind, og den 17. december argumenterede han for, at man fik de første fire kanoner leveret i oktober 1937, dvs. kun ti måneder senere.⁹⁸ Det var, lige før With med kendskab i hærlovsudkastet blev klar over, at hans ønsker om materielforbedringer ville skulle betales af reduktioner i Hærens struktur. I begyndelsen af april 1937 kunne Hærens Tekniske Korps meddele Generalinspektøren for Fodfolket, at de fire pjecer rent faktisk kunne være klar til oktober, dvs. at uddannelsen af instruktører kunne begynde samme efterår. De fire kanoner ville blive fordelt med én hver til fodfolkets befalingsmandskurser.⁹⁹

Bofors havde handlet hurtigt. Allerede den 17. og 19. december blev de afsluttende prøveskydninger gennemført ved Skydeskolen med den ændrede kanon. Den 22. december kunne skolen meddele Hærens Tekniske Korps, af forsøget var forløbet "meget tilfredsstillende". Midt i januar fulgte skolechefen Nørresø op med at analysere af kravene til ammunitions-mængden ved indsættelse af kanonen mod et koncentreret kampvognsangreb. Her var der behov for hurtigskydning. Man konkluderede, at der umiddelbart var behov for 220 pansergranater pr. pjecce.¹⁰⁰

Dansk Industri Syndikat havde som beskrevet ikke fået andel i leverancen af 37 mm-kanonerne. Det betød, at hvis Syndikatet skulle have del i materielpakken til Hæren, måtte det blive i form af leverancer af 20 mm Madsen-maskinkanonen som våben mod lettere pansrede køretøjer eller som luftværnsskyts. Det er allerede blevet beskrevet, at man kun vurderede kanonen egnet som panserværnsvåben op til 500 meters afstand. De ansvarlige myndigheder var heller ikke overbevist om kanonens egnethed som luftværnsvåben. Syndikatet havde gennemført en demonstration af kanonen for bl.a. Hærens Tekniske Korps i sommeren 1935. Man havde allerede vurderet anvendeligheden i december 1933: "Om Hovedresultatet af Demonstrationen maa Korpset straks slaa fast, at denne desværre intet har kunnet ændre i den Opfattelse af det 20 mm Kalibers Utilstrækkelighed til Bekæmpelsen af lavt gaaende Flyvemaskiner." Der var behov for 37 mm-maskinkanoner. Skydeskolen for Håndvåben var mindre skeptisk, men fandt det nødvendigt, at 20 mm-kanonen blev sammenlignet med de tunge 13 mm-luftværnsmaskingeværer, man indførte i udlandet. Efter skolens opfattelse ville den ideelle

98 Ibid., Generalkommandoens påtegning, Fortroligt G.O.81/855 af 4-12-1936; "Kontraktafskrift"; Generalkommando, Fortroligt, G.O.81/876 af 17-12-1936 til Krigsministeriet.

99 RA, Tjenesteinspektøren for Kamp tjeneste, Indgående skrivelser, pk. A-118, Hærens Tekniske Korps, K. 966 af 1-4-1937 til Generalinspektøren for Fodfolket; Krigsministeriet, C. 903 af 10-4-1937 til Generalkommando.

100 Ibid., Skydeskolen for Håndvåben, F.336 af 22-12-1936 til Hærens tekniske Korps; Skydeskolen for Håndvåben, Fortroligt, Nr. 3 af 16-1-1937 til Generalinspektøren for Fodfolket.

våbenblanding være 37 mm-luftforsvarsskyts samt 13 mm maskingeværer som nærforsvarsvåben.¹⁰¹

Midt i februar 1937 kommenterede Skydeskolen et svensk forsøg med Madsen-maskinkanonen. Det bekræftede skolens skepsis med hensyn til mulighederne for at anvende kanonen mod pansrede mål. Denne skepsis hindrede imidlertid ikke, at skolen nu blev sat til at prøve maskinkanonens anvendelighed som panserværn ved et større skydeprogram, hvor kanonen blev prøvet fra motorcykel, hjul- og trefodsaffutage fra 300 ud til 650 m. Skydningen blev overværet af både de militære myndigheder og Syndikatet. Nu var bedømmelsen mere positiv. Resultatet var "lovende", hvis våbnet blev anvendt af rytteriet mod fjendtlige panservogne. Hæren viste også det hensyn til Dansk Industri Syndikat, at man i slutningen af februar 1937 igen skød med Kongsberg-forsøgskanonen, på trods af at man havde valgt den svenske fodfolkskanon.¹⁰²

Fotografiet viser D.I.S.' nye imponerende hovedbygning i slutningen af 1930'erne. Det var indlysende væsentligt for den socialdemokratiske regering, at Danmark, dvs. dette firma, fik størst mulig andel i kontrakten om anskaffelse af nye tunge våben til Hæren. (Foto: D.I.S. arkiv i Erhvervsarkivet).

101 RA, Tjenesteinspektøren for Kamptjeneste, Indgående skrivelser, pk. A-116, Hærens Tekniske Korps, K2705 af 16-10-1935 til Generalinspektøren for Artilleriet; Skydeskolen for Håndvåben, Nr. 93 af 2-3-1936 til Generalinspektøren for Fodfolket.

102 RA, Tjenesteinspektøren for Kamptjeneste, Indgående skrivelser, pk. A-118, Skydeskolen for Håndvåben, F.45 af 13-2-1937 til Generalinspektøren for Fodfolket; Skydeskolen for Håndvåben, F.51 af 16-2-1937; Artilleriskydeskolen, F.4/1937 af 27-2-1937 til Hærens Tekniske Korps.

Skydeskolen blev nu også beordret til at revurdere sin stadig kritiske holdning til 20 mm-maskinkanonen som luftværnsvåben for Hærens enheder. Det gjorde man så, og nu kunne man se en fordel ved at anvende maskinkanonen, fordi den anvendte brisant ammunition. Den eksisterende ammunition skulle dog forbedres og have et sikkert virkende lysspor. Nørresø kunne også se fordele ved at samme maskinkanon anvendtes til forskellige formål. Han havde dog fortsat reservationer, bl.a. til sigtet og anvendeligheden. Problemet var, at kanonen måtte betjenes af to mand, fordi den var magasin- og ikke båndfødet.¹⁰³

I slutningen af juni fastlagde With så Hærens policy med hensyn til Madsen-maskinkanonen. Hovedvåbnet mod lavtgående fly var 8 mm-våben, dvs. primært rekyl- og maskingeværer i luftværnstrefødder. Men "Samtlige Linieafdelinger og i størst mulig Udstrækning øvrige Afdelinger og Reserveanstalter udrustes med 20 mm Kanoner til Forsvar mod Flyvere og Panservogne, idet begge Opgaver saavidt muligt søges løst med samme Pjece."¹⁰⁴

Den efterfølgende indsats for at forøge Hærens tunge våben ud over lovens rammer skulle og kunne rettes mod at forøge antallet af 20 mm-våben ud over lovens rammer. De var rent dansk produceret, så det var et spørgsmål om danske arbejdspladser.

Fire dage senere sendte Krigsministeriet den nye hærlovs materielbeslutning til With. Den samlede investeringsomkostning var 20 millioner kroner, dvs. at det svarede til det beløb, som With havde anslået i efteråret 1935. Det første punkt var 56 stk. 37 mm-fodfolkskanoner. Derefter fulgte 126 stk. 81 mm-morterer, 146 stk. 20 mm-"Anti-panservognsskyts, 8 stk. "smaakalibret Luftværnsskyts (ca. 20 mm), 36 stk. 75 mm-luftværnsskanoner af den britiske type, man allerede havde med støttemateriel. Alt skyts blev anskaffet med ammunition. Derudover købtes køretøjer til motorisering af to lette artilleriafdelinger og panserbrydende ammunition til alle otte feltartilleriafdelinger, 18 stk. panservogne, rekylgeværaffutager, specialammunition mod fly til håndvåben, gasmasker til mobiliseringsstyrken samt radiomateriel.¹⁰⁵ Skrivelsen angav ikke anskaffelsesperiodens længde, men et notat fra Stemanns privatarkiv fra begyndelse af januar nævner, at investeringerne ville kunne holdes inden for fem år, dvs. inden for Withs ramme og væsentligt under de otte år, som tidligere var forudset nødvendigt.¹⁰⁶ Det var mulig gjort af den nævnte 2 millioner kroners forøgelse af budgettet.

I vinteren 1938 betød den stadig værre sikkerhedspolitiske situation, at forsvarsministeren og regeringen forstærket af skrivelser fra Gørtz i slutningen af marts om Hærens mangler¹⁰⁷ blev overbevist om, at materielanskaffelserne skulle

103 Ibid., Skydeskolen for Håndvåben, F.65 af 1-3-1937 til Generalinspektøren for Fodfolket.

104 Ibid., Generalkommandoen, G.T. 447 af 24-6-1937 til Generalinspektøren for Fodfolket.

105 Ibid., Krigsministeriet, Fortroligt, C.1665 af 28-6-1937.

106 RA, Stemann, Samling, pk. 52, ad Udkast 1/1 1932, Fortroligt, Bilag, Nr. 1, "Oversigt over anskaffelse af Materiel m.v."

107 RA, Stemann, samling, Chefen for Generalstabens, marts 1938, "For saa vidt der bliver Mulighed for Bevilling til Hæren ud over de ved Loven af 1937 forudsatte ..." (findes med datoen 28-3

accelereret, så de kunne gennemføres på kun tre år.¹⁰⁸ Udgiften til accelerationen var en af de udgifter, der blev dækket af en ny ekstraordinær indkomstskat, der var blevet besluttet i slutningen af februar, dvs. allerede før Gørtz' bøn.¹⁰⁹

Accelerationen i anskaffelserne betød, at regeringen i februar 1939 i fortrolighed kunne orientere om, at alle 20 mm-maskinkanonerne til panserværn ville være leveret juli samme år, og de sidste 37 mm-fodfolkskanoner ville blive leveret inden udgangen af 1940.¹¹⁰

Det er ikke målet med artiklen at følge forløbet i gennemførelsen af materielplanen. Det er dog relevant at notere sig den hurtighed og ekstraordinære effektivitet, der prægede Hærens integration af de to panserværnsvåben i enhederne, fra det øjeblik typen var valgt. De fire Bofors-producerede fodfolkskanoner ankom som ønsket rettidigt til gennemførelsen af uddannelsen på befalingsmandsskolerne fra efteråret 1937. I december, dvs. under denne uddannelse blev 37 mm-våbenreglementet klart.¹¹¹ Man erkendte i løbet af vinteren, at en danskproduceret retter til kanonen (dvs. sigteinstrumentet) var ubrugelig, og man besluttede at anskaffe den svenske retter.¹¹² Derefter kunne den svenske pansergranat, som man havde fået forbedret, godkendes.¹¹³ I foråret 1938 var man i gang med at prøve 20 mm-maskinkanonen, og man besluttede, at Syndikatets universalaffugter til kanonen var for høj til anvendelsen af kanonen som panserværnsvåben.¹¹⁴ Nu havde man fået færdiggjort så mange 37 mm-kanoner på Hærens Tekniske Korps' værksteder, at man kunne begynde uddannelsen af de første værnepligtige til kanonkompagnierne. I slutningen af juni blev et foreløbigt taktisk reglement for 37 og 20 mm-våbnene klart. Maskinkanonen kunne anvendes ud til 800 meter og 37 mm-kanonen til 1.000. Det gav den første vejledning for gennemførelsen af den mobile "udvigende kamp" ved et pansret angreb, som både Gørtz og Nørresø så som afgørende for Hærens muligheder i Jylland.¹¹⁵ Nu var With klar

for aflevering til With og Stemann i Generalkommandoen, Indkomne garnisonssager, Hærlovsarbejder 1937-II, pk. 260); Krigsministeriet, Særlige sager. Efterladte papirer 1937-1945 (GM Stemann), pk. 61A, Chefen for Generalkommandoen, Fortroligt G.O.91/99 af 22-2-1938 til Hr. Forsvarsminister Alsing Andersen.

108 Munch (1966), p. 214.

109 *Ministtermødeprotokol 1933-40*, referat af møder 21-2-1938 og 25-3-1938.

110 RA, Udenrigsministeriet, Fortrolige skabssager (efteraflevering II, 1993). pk. 13a, Referat af 11. møde den 7. februar 1939 i Statsministeriets 21-Mands-Udvalg af 1939.

111 RA, Tjenesteinspektøren for Kamptjeneste, Indgående skrivelser, pk. A-119, Hærens Tekniske Korps, K.3480 af 4-12-1937 til Generalinspektøren for Fodfolket.

112 RA, Tjenesteinspektøren for Kamptjeneste, Indgående skrivelser, pk. A-120, Skydeskolen for Håndvåben, F.27 af 7-2-1938.

113 Ibid., Krigsministeriet, C.918 af 21-3-1938 til Generalkommandoen.

114 Ibid., Skydeskolen for Håndvåben, F.121 af 23-3-1938 og F.148 af 22-4-1938 til Generalinspektøren for Fodfolket; Generalkommandoen, G.T. 472 af 7-5-1938 til Generalinspektøren for Fodfolket.

115 Ibid., "Foreløbige Bestemmelser for den taktiske Anvendelse af Fodfolkets Panserværnskanoner (20 mm Maskinkanoner og 37 mm Fodfolkskanoner), til trykkeri 28-6-1938; Generalstaben, Operationssektionen, Indgående skrivelser, pk. 30 (1938/I).

De fire første kanoner ankom rettidigt til at blive fordelt til uddannelse af instruktører og førere på Hærens fire befalingsmandskurser. Her korporalskolen i Haderslevs kanon under uddannelsen af en senere kanondeling. (Foto: Rigsarkivet).

med et forslag af fordelingen af 20 mm-skytset.¹¹⁶ I løbet af sommeren havde Hærens Tekniske Korps færdigudviklet de vogne til kanonbesætning, ammunition og udstyr ("Forstillinger og Patronkærrer"), som skulle anvendes sammen med de to kanontyper.¹¹⁷

I august 1937 havde Generalkommandoen foreslået, at antallet af 37 mm-kanoner blev øget fra 56 til 72, fordi dette både ville give mulighed for at give 6. Regiment, dvs. cyklistregimentet, et kanonkompagni og have yderligere otte kanoner i reserve. Krigsministeriet konstaterede, at den ekstra udgift ikke kunne holdes inden for lovens materielinvesteringsramme på ca. 20 millioner kroner. Men da det havde været økonomisk fordelagtigt ved anskaffelsen, havde ministeriet faktisk købt 16 ekstra sæt emner (dvs. rør o.a. til dansk kanonproduktion), og det ville kun koste 822.000 kroner at færdiggøre de seksten ekstra kanoner. Men det var Krigsministeriets ansvarlige 3. Kontors opfattelse, at man ikke skulle anvende nogle af de ekstrakanoner til cyklistregimentet. Man skulle i stedet øge

116 RA, RA, Tjenesteinspektøren for Kamptjeneste, Indgående skrivelser, pk. A-121, Generalkommandoen, Fortroligt, G.O. 81/419 af 2-7-1938 til Krigsministeriet; Generalkommandoen, G.T. 721 af 5-7-1938 til Generalinspektøren for Fodfolket.

117 Ibid., Hærens Tekniske Korps, K.1489 af 11-5-1938 til Generalinspektøren for Fodfolket; Skydeskolen for Håndvåben, F. 226 af 11-8-1938 til Generalinspektøren for Fodfolket; Krigsministeriet, C. 3399 af 20-9-1938 til Generalkommandoen.

antallet af kanonerne i de syv kanonkompagnier til ni og holde de sidste ni i reserve.¹¹⁸ Der er uklart, om og hvornår de resterende kanoner blev færdiggjort.

To manglende, helt moderne våbensystemer, hvor det ene var udviklet og helt produceret i Danmark, var blevet indført i Hæren på mindre end to år og ville blive fordelt til krigsstyrken, i takt med at de blev leveret. I vinteren 1938-39 ville uddannelsen på begge våben være i gang i hele hæren.¹¹⁹

Kriserne i forbindelse med besættelsen af resten af Tjekkoslaviet og den voksende trussel mod Polen fra foråret 1939 samt situationen efter krigsudbruddet skabte rammen for hærledelsens indsats for at få udbygget 1937-ordningen på alle de områder, hvor man så væsentlige mangler. Situationen gav With mulighed for at fremme sin dagsorden med at afhjælpe mangler i 1937-hæren. Med hensyn til materiellet blev indsatsen koncentreret om at udnytte Stemanns idé, Fodfolkspionérkommandoet, maksimalt samt på at få forstærket luftforsvaret ud over lovens materieltildeling. Derudover satsede man på forbedring af Hærens kampkraft generelt og specielt dens evne til at gennemføre en udvigende kamp mod en motoriseret invasion af Jylland.

Idéen bag Fodfolkspionérkommandoet blev klart beskrevet i Krigsministeriets notat fra maj 1937 om baggrunden for den valgte garnisonering af 1937-hærlovens enheder. Fodfolkspionérernes placering i Tønder og den nyanskaffede Søgaardslejr var begrundet af, at de "fortrinsvis betragtes som 1. Linies Bevogtningstropper". At de ikke ville kunne nå et tilstrækkeligt niveau i den planlagte, krævende kombination af fodfolks- og pionéruddannelse, måtte ses i øjnene, og det ville være nødvendigt at give højeste prioritet til pionértjenesten. Det var heller ikke muligt at standardisere uddannelsen. Dertil var terrænforholdene ved Tønder og syd for Aabenraa for forskellige, og pionéruddannelsen skulle koncentreres i Tønder pga. terrænet her.¹²⁰

Fodfolkspionérkommandoets opgave var ud over at være en lille bevogtningsstyrke ved grænsen at uddanne soldater til fodfolksregimenternes pionér- og luftværnsdelinger¹²¹ samt til divisionernes "afværgekompagnier", dvs. deres nye motoriserede panserværnskompagnier med 20 mm Madsen maskinkanoner.

Allerede i begyndelsen af juli 1938, dvs. allerede før Tjekkoslavietkrisen, havde With foreslået Krigsministeriet, at hver af de to motorcykelkompagnier i det fynske cyklistregiment skulle gives 20 mm-maskinkanoner, og at Fodfolkspi-

118 RA, Krigsministeriets 3. Kontor, den 30-1-1939, K.H.L. notat "Redegørelse for Tildelingen af 81 mm Fodfolksmorterer, 37 mm Fodfolkskanoner, 20 mm Maskinkanoner og mm tunge Maskingeværer til Hærens Afdelinger".

119 Ibid., Krigsministeriet, G. 3399 af 20-9-1938 til Generalkommandoen.

120 RA, Stemann, Samling, pk. 52, Fortroligt notat af 29-5-1937, "Forslag til Garnisoneringsordning efter Hærloven af 1937".

121 RA, Tjenesteinspektøren for Kamptjeneste, Indgående skrivelser, pk. A-121, Generalkommandoen, G.T. 860 af 22-8-1938 til Krigsministeriet, "Anskaffelse af Materiel m.v. til Uddannelse af Fodfolkspionérerne"; Skydeskolen for Håndvåben, Nr. 407 af 19-9-1938 til Generalinspektøren (angående bl.a. skivemateriel til uddannelsen i luftmålsskydning); Skydeskolen for Håndvåben, Fortroligt, Nr. 48 af 26-10-1938 til Generalinspektøren for Fodfolket.

onerkommandoet skulle gives "et ikke nærmere Antal" 37 mm- eller 20 mm-kanoner. Midt i måneden svarede ministeriet, at man ville overveje våbnene til motorcykelkompagnierne, men at der ikke var penge til mere 20 mm- eller 37 mm-skyts. I øvrigt savnede ministeriet et grundlag for at kunne bedømme omkostningerne ved den ændrede rolle for Fodfolkspionérkommandoet.¹²² Generalkommandoen arbejdede imidlertid videre med sagen, og nogle dage senere meddelte man Generalinspektøren for Fodfolket, at så snart Krigsministeriet rådede over de nødvendige våben, skulle hver af et mobiliseret Fodfolkspionérkommandos to bataljoners fire kompagniers tre-fire delinger ud over to-tre maskingevær gives to-tre 37 mm-fodfolkskanoner (dvs. at kommandoet skulle gives 48-72 stk. 37 mm-kanoner). Delingerne skulle motoriseres på åbne personvogne, der trak kanonerne, og være "anvendeligt til selvstændig Forsvarskamp og til udvidende Kamp". Hermed gik With meget langt ud over kun at se kommandoet som en uddannelsesorganisation, som bevogtede grænsen, og generalinspektøren blev bedt om at komme med forslag til organisation af kommandoet.¹²³

I begyndelsen af 1939 tog Krigsministeriet, hvad der må ses som første skridt i retning af Withs idé, da man bestemte, at det personel, der skulle uddannes til divisionernes "afværgekompagnier" i Søgaard, skulle samles i et særligt uddannelseskompagni, og der blev anskaffet køretøjer til at gøre dette kompagni motoriseret. I februar accepterede man udlån af 20 mm-kanoner til uddannelsen i Odense, dvs. at Krigsministeriet accepterede Withs idé om, at cyklistregimentets motorcykelkompagnier skulle have dette våben.¹²⁴

I løbet af første halvår af 1939 ankom en stigende del af fodfolkskanonerne og Madsen maskinkanonerne til Hærens enheder, og midt i august var leverancerne så fremskredne, at Krigsministeriet kunne oprette en stor del af de nye enheder. Andre måtte stadig vente, også fordi uddannelsen af personel på de nye våben og til de anderledes organiserede enheder skete fordelt over flere år.¹²⁵ For at muliggøre skydeuddannelsen med det nye våben blev der købt et nyt skydeteræn i Hornsherred (dvs. Jægerspristerrænet).¹²⁶

Med hensyn til Fodfolkspionérkommandoets rolle som panserværnsenhed måtte Generalkommandoen afvente den store ekstraanskaffelse af 20 mm-maskinkanoner, der blev besluttet i efteråret 1939. Her blev det muligt at give 1. Fodfolkspionérbataljon i Tønder 16 stk. 20 mm-kanoner i feltlavet og motorisere

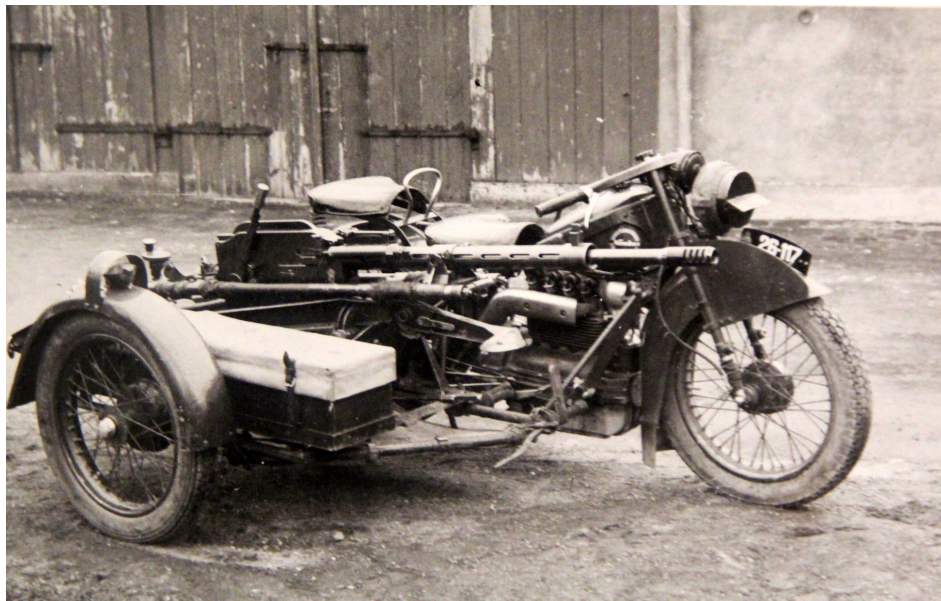
122 RA, Tjenesteinspektøren for Kamptjeneste, Indgående skrivelser, pk. A-121, Krigsministeriet, Fortroligt, C.2679 af 15-7-1938 til Generalkommandoen.

123 Ibid., Fortroligt G.O. 81/482 af 20-7-1938 til Generalinspektøren for Fodfolket.

124 RA, Tjenesteinspektøren for Kamptjeneste, Indgående skrivelser, pk. A-122, Krigsministeriet A.5489/1938/178 og C.53 af 7-1-1939 og 10-1-1939 til Generalkommandoen; Generalkommandoen, G.T. 88 og G.T. 166J af 21-1-1939 og 11-2-1939 til Generalinspektøren for Fodfolket.

125 RA, Generalstab, Operationssektionen, Indgående sager, pk. 32 (1939/1), Krigsministeriet, Fortroligt, Rundskrivelse M.1259 til Hærens Afdelinger m.fl.

126 *Ministermødeprotokol 1933-40*, referat 30-1-1939.

Den version af 20 mm Madsen maskinkanoner, der i rytteriet, afværgekompanier, motorcykelkompanier i cyklistregimentet og i fodfolkspionérkommandoet skulle give Hæren evnen til mobil kamp mod let pansrede enheder. Her på den ligeledes danskproducerede Nimbus sidevognsmotorcykel. (Foto: Rigsarkivet).

dem på motorcykler. Man skulle stadig levere personel til de to divisioners afværgekompanier, men hovedparten blev i kommandoets mobiliseringsstyrke.¹²⁷

Det var dog ikke det eneste, der blev muligt pga. udviklingen. Det britiske fejlbombardement af Esbjerg kort efter krigsudbruddet samt forløbet af Polensfelttoget understregede truslen fra fly. I slutningen af september påpegede Generalinspektøren for Fodfolket, at han allerede i begyndelsen af 1937 havde gjort klart, at regimenterne som minimum skulle have otte luftværnskanoner. Det havde krigen i Spanien vist, og nu havde felttoget i Polen givet "en saa grundig Anskuelsesundervisning, at selv ikke-Fagmænd nu vil kunne forstå Alvoren." Samme dag sendte også Generalinspektøren for Artilleriet en skrivelse med en klar understregelse af sit behov til With. Artilleriets batterier var værgeløse over for flyangreb.¹²⁸

Så samtidig med at man fandt penge til Fodfolkspionérkommandoets maskinkanoner, besluttede man at indkøbe 20 mm-kanoner i luftværnsaffutage til regimenterne. 48 maskinkanoner gik til luftværnsregimentet til anvendelse i luftsik-

127 RA, Tjenesteinspektøren for Kamptjeneste, Indgående skrivelser, pk. A-124, Generalkommandoen, G.O. 6/821 af 11-10-1939 til Generalinspektøren for Fodfolket; Generalkommandoen, G.O. 145/1033 af 24-11-1939 til Generalinspektøren for Fodfolket.

128 Ibid., Generalinspektøren for Fodfolket, Fortroligt Nr.769 af 26-9-1939 til Generalkommandoen; Generalinspektøren for Artilleriet, Strengt Fortroligt, A. 32.d./58 af 26-9-1939 til Chefen for Generalkommandoen.

ringen af felthæren, mens fire gik til Bornholms Værn og 24 til Københavns Luftforsvar. Det var Krigsministeriets hensigt senere at købe yderligere 20 mm-kanoner samt 40 mm-skyts, det sidste sandsynligvis fra Bofors.¹²⁹

Denne anskaffelse af ekstra 20 mm-kanoner var det væsentligste materielprojekt, der blev gennemført uden for lovens ramme, sandsynligvis primært som en følge af krigsudviklingen, og fordi man havde en dansk producent. Indtil denne beslutning havde hærledelsen kun opnået en acceleration i anskaffelserne.

Lige efter fejlbombardementet af Esbjerg var anskaffelsen blevet indledt ved, at regeringen besluttede at indlede forhandlinger om køb af 12 stk. 20 mm-luftværnsmaskinkanoner, som Industrisyndikatet havde på lager.¹³⁰ I øvrigt godkendte Finansudvalget den 20. september indkøb af krigsmateriel for 20 millioner kroner.¹³¹

Ud over de tunge våben koncentrerede hærledelsen sig om forbedringer på to områder. Det første var en følge af Hærens nye doktrin, der lagde vægt på mobil kamp med hurtig etablering af spærringer ved landminer og pigtråd. Det andet var fremkaldt af ønsket om at give enhederne den størst mulige ildkraft ved at øge antallet af automatiske våben.

D.I.S. havde 20 mm Madsen maskinkanoner i luftværns-”universal”-affutage på lager til salg til udlandet. Her en fransk delegation på besøg i foråret 1938. (Foto: D.I.S. arkiv i Erhvervsarkivet).

129 Ibid., Generalkommandoen, G.O. 71/848 af 16-10-1939 til Generalinspektøren for Fodfolket.

130 *Ministtermødeprotokol 1933-40*, referat af 7-9-1939.

131 La Cour (1950), p. 247.

Udviklingen af en dansk pansermine indledtes med et forslag fra 1. Pionérbataljon i januar 1938. På grundlag af "prøveminer" skulle der udvikles en mine mod kampvogne, og man skulle finde ud af, om det var muligt at "sløre" miner (dvs. kamuflere dem), så de kunne anvendes på vej mod panservogne.¹³² Man nåede tidligt til erkendelse af, at den eneste holdbare vej til en hurtig etablering af vejspærringer var kombinationen af pansermine og pigtråd, der let kunne udlægges. Tidligt i marts søgte Generalkommandoen Krigsministeriet om at få sendt redskabssæt og uddannelsesmateriel fra andre garnisoner til fodfolkspionéruddannelsen.¹³³ I juni 1938 blev der sendt øvelsessæt af pigtrådspiraler og "markeringsminer" (dvs. træattrapper) af "Panservogsmine Model A", til Tønder og Søgaard. Uddannelsesmaterialet blev sendt sammen med en vejledning i deres taktiske anvendelse ved spærring af en vej.¹³⁴

I december samme år meddelte Gørtz Krigsministeriet, at årets øvelseserfaringer med spiralerne og minerne var så gode, at man indstillede, at disse hindremidler blev tildelt fodfolk, rytteri, afværgekompanier og pionerer. Indstillingen, der byggede på en rapport fra Fodfolkspionérkommandoen fra slutningen af november, indeholdt detaljer om omkostninger og forslag til pakninger til de forskellige typer enheder.¹³⁵ I den efterfølgende vinter gennemførte ingeniørtropperne tekniske forsøg for at fastlægge et hensigtsmæssigt minefeltsmønster.¹³⁶

Midt i februar 1939, dvs. kun et år efter hele sagen var blevet indledt, anbefalede Generalkommandoen Krigsministeriet, at minerne og trådspiralerne blev godkendt. Der skulle anskaffes en "opbrudsbeholdning" på i alt ca. 3.000 pansermine og 1.700 pigtrådspiraler, der skulle medføres af enhederne, når de forlod garnisonerne. Omkostningerne ville blive ca. 150.000 kr. Derudover skulle der laves uddannelsessæt til enhederne.¹³⁷ I marts bad Krigsministeriet om yderligere forsøg med en mine, der var vanskeligere at opdage.¹³⁸ I slutningen af juni 1939 kunne Generalkommandoen meddele Hærens enheder, at de ville modtage pakninger med uddannelsesmaterialet,¹³⁹ men Krigsministeriets iværksættelse af produktion af miner er ikke fundet.

132 RA, Generalstaben, T-sektionen, Indgående skrivelser, 1. Pionérbataillon, Nr. 23 af 6-1-1938; Tjenesteinspektøren for Kamptjeneste, Indgående skrivelser, pk. A-120, Generalkommandoen G.O. 145/45 af 20-1-1938.

133 Ibid., Generalkommandoen, G.T. 211, af 4-3-1938 til Generalinspektøren for Fodfolket.

134 Ibid., F.149 ag 19-, G.T. 650, af 21-6-1938 til Generalinspektøren for Fodfolket.

135 RA, Tjenesteinspektøren for Kamptjeneste, Indgående skrivelser, pk. A-121, Generalkommandoen, G.T. 1288 af 9-12-1938 til Generalinspektøren for Fodfolket; Fodfolkspionérkommandoen, Nr. 62 af 24-11-1938 til Generalkommandoen.

136 RA, Generalstaben, T-sektionen, Indgående sager, Generalinspektøren for Ingeniørtropperne, Nr. 68 af 28-1-1939 til Generalkommandoen.

137 RA, Generalstaben, T-sektionen, Kopibog, Generalkommandoen, G.T. 163 af 11-2-1939 til Krigsministeriet.

138 RA, Generalstaben, T-sektionen, Kopibog, Generalkommandoen, G.T. 93 af 23-3-1939 til Generalinspektøren for Ingeniørtropperne.

139 RA, Tjenesteinspektøren for Kamptjeneste, Indgående skrivelser, pk. A-122, Generalkommandoen, G.T. 852, af 22-6-1939 til Generalinspektøren for Fodfolket.

Hærledelsen havde haft sit hovedfokus på at bekæmpe pansrede mål og fly. Men man søgte som nævnt også at øge enhedernes almindelige kampkraft ved at give dem flere automatvåben. Med 16 rekylgeværer pr. kompagni, hvoraf en stigende del skulle anbringes i trefodsaffutager, var man tæt på grænsen for, hvor meget fodfolkssoldaterne kunne bære, og man søgte derfor i stedet en delvis afløsning af det 50 år gamle magasingevær M1889 med maskinpistoler. I juli 1937 indberettede Skydeskolen for Håndvåben om et forsøg med tre forskellige maskinpistoltyper, herunder den Bergmann-pistol, som Københavns Politi anvendte, en anden tysk og en schweizisk.¹⁴⁰ Forsøget førte ikke til anbefaling af anskaffelse. Først i juni 1939 havde skydeskolen fundet og afprøvet et godt våben. Det var den langløbede finske SUOMI-maskinpistol.¹⁴¹ Hærens Tekniske Korps havde derefter taget kontakt til den finske fabrikant. Den gjorde klart, at hvis man accepterede den finske ammunitionsstandard, 9 mm Parabellumpatronen, som også Sverige og Estland havde gjort, kunne en leverance til Danmark ske hurtigt. De mindre ændringer, som korpset havde ønsket, var gennemført på et våben, som fabrikken havde sendt. Pistolen vurderes at ville koste ca. 400 kr.

With var også særdeles positiv. Våbnet var enkelt konstrueret, robust og kunne med stor præcision anvendes ud til 500-600 meter. Pistolen var et "frygtindgydende Nærkampsvåben" indtil 300-400 meter og var velegnet i forsvaret. Det burde indgå i både fodfolkets og rytteriets rekylgeværgrupper. Hæren havde brug for 3.000 våben, og der skulle indledningsvis købes 5.000 patroner til hvert våben. Omkostningen ved anskaffelsen ville blive lidt under to millioner kroner.¹⁴² Det er uklart, hvordan Krigsministeriet så på sagen. Under alle omstændigheder må udbruddet af Den Finske Vinterkrig den 30. november have hindret eksport af det finske fodfolks mest effektive våben.

Det er uklart, hvilke af Hærens materielmangler der var tænkt dækket af de 50-65 millioner, som regeringsmødet den 27. januar 1940 bemyndigede Alsing Andersen til at gå i gang med,¹⁴³ herunder om anskaffelsen af 40 mm Bofors luftværnsskyts, miner og maskinpistolerne var omfattet af planen. Angående det sidste våben ved vi dog, at SUOMI-pistolen blev indført i Hæren som Maskinpistol M1941.

140 RA, Tjenesteinspektøren for Kamptjeneste, Indgående skrivelser, pk. A-119, Skydeskolen for Håndvåben, F:181 af 8-7-1937 til Hærens Tekniske Korps.

141 RA, Tjenesteinspektøren for Kamptjeneste, Indgående skrivelser, pk. A-123, Skydeskolen for Håndvåben, F:149 af 19-6-1939.

142 RA, Tjenesteinspektøren for Kamptjeneste, Indgående skrivelser, pk. A-124, Hærens Tekniske Korps, K.4990 af 9-10-1939 til Krigsministeriet; Generalkommandoen, G.T. 1595 af 13-10-1939 til Krigsministeriet.

143 *Ministermødeprotokol 1933-40*; La Cour (1950), p. 249 angiver beløbsrammen som 60-65 millioner.

Indsatsen for forøgelse af hærens mobiliseringsstyrke under 1938-39-kriserne og i krigens første måneder

Den store 1922-hærløvsstyrke var som nævnt blevet opbygget under verdenskrigens sikringsstyrkeberedskab. Man ville fordele værnepligtbyrden ligeligt ved at lade en stor del af de yngste par årgange bære hovedbyrden i stedet for som indtil da at lade den lille del af de værnepligtige, der var blevet uddannet før krigen, blive indkaldt gang på gang. I modsætning til de unge havde de ældre erhverv og familie.

Efter 1923 gjorde den meget begrænsede anvendelse af værnepligtsårgangen, at der hurtigt kun blev en svag basis for en udtrækning af hæren som en harmonika af reserveenheder, feltdepotenheder og landstormen. Det havde fra starten som beskrevet været et problem, at reduktionen af de faste kadrer hurtigt undergravede evnen til at anvende den indledningsvis meget store mobiliseringsstyrke.

1932- og 1937-ordningerne fortsatte den lille anvendelse af værnepligtsårgangene og dermed den meget begrænsede mulighed for styrkeopbygning, og i slutningen af 1930'erne var selv fredsstyrkens bemanning og kadrer svage. At opstille den forberedte "Sikringsstyrke", som kun var en del af den samlede mobiliserede krigsstyrke, ville på mandskabssiden kræve anvendelse af 14 årgange. Alene opstillingen af et fodfolksregiment ville kræve syv (2.-8.) årgange.¹⁴⁴

Fra foråret 1938 dannede den stadigt værre internationale situation rammen for hærledelsens indsats for at få øget andelen af årgangens værnepligtige, der blev uddannet. I første omgang anvendtes dog samtidig et kvalitetsargument for at opnå dette: "samtlige Enheder trænger til en Foryngelse af deres udrykkende Styrker og dermed ... Mulighed for Anvendelse af de ældre Årgange i Bevogtningsafdelinger o.l. bag Fronten."¹⁴⁵

Ved Sudeterkrisen i september 1938 blev der imidlertid ikke etableret et beredskab. Krigsministeriet klargjorde kun indkaldelser, så de kunne ske hurtigt.¹⁴⁶ Men With ville udnytte situationen, og han foreslog den 13. september, at det kommende vinterrekruthold skulle gives samme størrelse som sommerholdet for at øge beredskabet. Dagen efter fulgte generalen dette op med en "mest indtrængende" anbefaling af, at man forøgede fredsstyrken i Jylland og ved Københavns luftforsvar. Det var nødvendigt for at blive medbestemmende i spørgsmålet, om landet ville forblive neutralt. To uger senere anbefalede With en øjeblikkelig indkaldelse af Bevogtningsstyrken i Sønderjylland, dvs. den særlige sikringsstyrke for landsdelen. Han fulgte samme dag op med et forslag om at forøge Hæren i det

¹⁴⁴ RA, Stemann, samling, pk. 53, notat af 28-8-1939.

¹⁴⁵ Ibid., Chefen for Generalstaben notat (uden nummer), Marts 1938.

¹⁴⁶ RA, Krigsministeriet, 5. Kontor, Indgående skrivelser, Ny pk. A.85, "Foranstaltninger truffet af Mobiliseringskontoret i Anledning af den spændte udenrigspolitiske Situation i September 1938".

efterfølgende halve til hele år. Det ville derefter være muligt at bringe styrken op på ca. 40 bataljoner (dvs. ca. en forøgelse med en tredjedel).¹⁴⁷

Efter krisens afslutning fulgte Withs allerede nævnte forslag til en lov om et "Enhedsværn", der gjorde det muligt inden for lovens rammer at opbygge beredskab og styrke. Ifølge forslaget ville Hæren uddanne 16.000 årligt i to hold med ni måneders uddannelsestid. Det ville med 19 årgange gradvis bringe krigsstyrken op på over 300.000 og ville kunne virke forebyggende på en modstander. At udruste den meget større krigsstyrke ville skønsmæssigt koste 250 millioner kroner. Som allerede beskrevet kunne denne udvikling af den udtrukne krigsstyrke med 18 fodfolksregimenter ske uden andet end mindre ændringer af 1937-ordningens fredsstruktur på nu otte linjeregimenter, men der var behov for flere nye kaserner.¹⁴⁸

Krigsministeriet analyserede Withs forskellige forslag for realisme samt infrastrukturelle og økonomiske konsekvenser. Den politiske behandling af forslagene og deres konsekvenser blev henvist til det politiske "21-Mandsudvalg".¹⁴⁹

Henning Grelles bog giver et væsentligt supplement til forståelsen af det nye socialdemokratiske syn på forsvarspolitikken op til krigsudbruddet; Det sker igennem det fyldige referat af Staunings bidrag til Socialdemokratiets 23. kongres den 8. til 10. januar 1939, hvor han overlod jobbet som partiformand til Hans Hedtoft.

Her kunne Stauning fremlægge sin holdning til bl.a. forsvarsspørgsmålet på en del af kongressen, der var lukket for pressen og dermed De Radikale. Han kunne forklare fortsættelsen af den mere forsvarspositive udvikling, der var indledt i 1934. Her efter Sudeterkrisen var han positiv over for en styrkelse af beredskabet.

Det var en god idé at anvende unge arbejdsløse i Hæren i stedet for at lade dem gå på gaden. Hvis et tysk angreb blev indledt af nazistiske bander, skulle der kæmpes. Befolkningen skulle beskyttes mod luftkrigen. Da to af partiets forsvarsministre fra den tidligere periode protesterede, blev de bl.a. effektivt afvist af Alsing Andersen, Hans Hedtoft og Hartvig Frisch.¹⁵⁰

Referaterne og andet materiale fra Statsministeriets "21-Mands-Udvalg af 1938" viser imidlertid, at Stauning på trods af talen i januar allerede fra starten af

147 Ibid., Chefen for Generalkommandoen, Fortroligt (uden nr.) af 13-9-1938 til Forsvarsministeren; Krigsministeriet, Særlige sager, Efterladte papirer 1937-1945 (GM Stemann), pk. 61A; Krigsministeriet, 5. Kontor, Indgående skrivelser, Ny pk. A.85, Chefen for Generalkommandoen, Fortroligt, G.O.91/627 og /628 af 28-9-1928 til Forsvarsministeren.

148 RA, Generalstab, Operationssektionen, kopiborg D51 (1938), Chefen for Generalkommandoen, Fortroligt, G.O.70/760 af 31-10-1938 til Hr. Forsvarsminister Alsing Andersen; jf. Danmarks Statistiks forbrugerprisindeks for 1938 svarer 250 millioner 1938-kroner til 8,8 milliarder i 2019.

149 Krigsministeriet, Særlige sager, Efterladte papirer 1937-1945 (GM Stemann), pk. 61A, Fortroligt af 6-1-1939 "ad Chefen for Generalkommandoens Skrivelse G.O. 70/874 af 22/12 1938"; Krigsministeriet, 5. Kontor, pk. 33, Hærlovsarkivet, Hærlovsarbejder 1938, 4. Kontor af 3-1-1939; Generalstab, Operationssektionen, Fortroligt, G.O. 91/106 af 14-2-1939 til Forsvarsminister Alsing Andersen.

150 Grelle (2008), pp. 414-420.

udvalgets arbejde i november 1938 indtil dets afslutning i forsommeren 1939 ikke længere ønskede at drive udviklingen. Han overlod herefter forsvarspolitikken til Alsing Andersen og Hartvig Frisch. Samtidig overlod han i praksis ledelsen af sikkerhedspolitikken til Munch, der ikke ønskede en videre udvikling af forsvaret.¹⁵¹

I marts 1939 rykkede Tyskland ind i resten af Tjekkiet og konfiskerede Memelland fra Litauen, og i slutningen af måneden anvendte With situationen til at understrege behovet for en beredskabsstyrke. Styrken i Jylland skulle holdes på 4-5.000 og på Sjælland på 3-4.000 mand. Summen svarede til tallet i Enhedsværnsforslaget. Samtidig burde Forsvarsministeren gives "Lovmæssig Bemyndigelse" til at iværksætte nødvendige foranstaltninger, indtil loven kunne ændres. Umiddelbart skulle årgangene 1937 og 1938 indkaldes og årgangene 1935 og 1936 mønstres, indtil en øget indkaldelse af rekrutter til forlænget tjeneste kom på plads. Krigsministeriet beregnede omkostningerne ved Withs forslag med opretholdelse af en beredskabsstyrke til samlet at blive lige under 27 millioner kroner.¹⁵² Denne gang reagerede Krigsministeriet på ønsket om en beredskabsstyrke, og den 27. april blev årgangene 1937 og 1938 indkaldt til "fortsat Øvelse", der skulle starte den 8. maj og vare indtil en hjemsendelse den 15. juli.¹⁵³

Det var samme model med to overlappende indkaldelseshold på hver 8.000 mand, som With anvendte i begyndelsen af juni 1939, hvor han pegede på nødvendigheden af "Tilvejebringelse af det fornødne Beredskab". Skrivelsen blev sendt, mens den beredskabsstyrke, der var blevet indkaldt den 8. maj, fortsat var indkaldt. At man på denne måde også hurtigt ville opnå den ønskede forøgelse af Hærens krigsstyrke, blev ikke anvendt som argument. Regningen for udrustningen af en stor krigsstyrke – næsten ti gange driftsudgifterne – var jo klarlagt.

En uge senere fulgte generalen op med en skrivelse, der advarede mod at lade indkaldelsen til beredskabstjeneste føre til aflysning af genindkaldelser til efterårsøvelserne.¹⁵⁴ Den blev uden indflydelse på regeringens beslutning om at aflyse genindkaldelserne.¹⁵⁵

Den 22. august havde Generalstabens Efterretningssektion erkendt, at Tyskland "i det stille" havde gennemført en omfattende mobilisering og koncentration af tropper ved den polske grænse. Det var Forsvarsministeriet løbende blevet orienteret om. Det var umuligt at afgøre, om udviklingen ville ende i krig, men det kunne ikke udelukkes og kunne ske uden yderligere varsel. Derfor var det "ufor-

151 RA, Udenrigsministeriet, Fortrolige skabssager (efteraflevering II, 1993). pk. 13a og 13b, Læg med dokumenter fra i Statsministeriets 21-Mands-Udvalg af 1939.

152 RA, Krigsministeriet, 5. Kontor, Indgående skrivelser, Ny pk. A.205, Chefen for Generalkommandoen, Fortroligt, G.O. 91/184 af 31-3-1939 til Forsvarsministeren; "ad GK's Skrivelse Fortroligt, G.O. 91/184 af 31/3 1939".

153 *Ministermødeprotokol 1933-40*, referat af møder 20-4-1939 og 26-4-1939; RA, Generalstabens, Operationssektionen, Indgåede skrivelser, Krigsministeriet, Rundskrivelse M.669 af 27-4-1939.

154 RA, Generalstabens, Operationssektionen, kopibøger, D53 (1939), Chefen for Generalkommandoen, Fortroligt G.O. Nr. 91/358 og 91/381 af 5-6-1939 og 14-6-1939 til Forsvarsministeren.

155 *Ministermødeprotokol 1933-40*, referat af møde 10-6-1939.

svarligt ... ikke at træffe ekstraordinære militære Sikkerhedsforanstaltninger". Hærens enheder burde bringes op på fuld styrke ved forøgelse af fredsstyrken. Dvs. at With anbefalede mobilisering.¹⁵⁶ Krigsministeriet gik straks samme dag i gang med at opstille de forskellige muligheder for forøgelsen af fredsstyrker, man havde.

Tidligere på måneden havde embedsmændene opregnet en del af de resulterende udgifter. De konkluderede, at hvis man ville op på en styrke på mellem 2/3 og 3/4 af krigsstyrken, kunne man indkalde de yngste fem årgange. Næste dag havde man arbejdet videre med mulighederne. Formeringen af en styrke på 30.000 ville antageligt koste 6-8 millioner, hvortil kom godt 150.000 kr. til anskaffelse af motorkøretøjer og heste. Den 24. august var man kommet til et konkret forslag.¹⁵⁷ Der var endnu ingen overvejelser af muligheden af langvarige løsninger for at sikre et fast beredskab ved en ændring af de værnepligtiges tjenestetid og antal, som det var sket under Sikringsstyrken.

I en telefonsamtale med Stemann bad Gørtz den 26. august om, at indkaldelsen bl.a. kom til at omfatte alle befalingsmænd i krigsstyrken, så mobilisering kunne forberedes og gennemføres hurtigt. Statsrådet besluttede imidlertid kun at indkalde de fem årgange, der sammen med 1939-sommerholdet ville give en mønstret styrke på ca. 35.000 mand. Man ville skaffe motorvogne og heste til styrken. Efter tolv dage skulle halvdelen hjemsendes med uniform.

I meddelelsen til offentligheden om indkaldelsen blev også værnepligtige befalingsmænd fra årgang 1934 indkaldt, men Gørtz' ønske om generel indkaldelse af kadrerne blev ikke efterkommet. Krigsministeriets iværksættelse skete den 31. august. De befalingsmænd og menige, der havde været indkaldt i foråret, var fritaget for indkaldelsen. Dagen efter blev indkaldelserne udvidet, men der blev stadig ikke diskuteret skridt, som ville føre til uddannelse af flere værnepligtige og derigennem forøge Hærens krigsstyrke.¹⁵⁸ Derfor foreslog With den 6. september, man begyndte at etablere et robust beredskab ved at indkalde to årlige hold med hver 12.000 mand, der forblev indkaldt i 18 måneder. Det ville give en beredskabsstyrke på 24.000 mand. Man skulle indlede det nye system ved indkaldelsen af det kommende vinterrekruthold.¹⁵⁹

156 Ibid., Chefen for Generalkommandoen, Fortroligt, G.O.91/547 af 22-8-1939 til Forsvarsministeren.

157 RA, Krigsministeriet, Mobiliseringskontoret, pk. 23, 1937-39, Notat af 22-8-1939 "De forbedrede Former for en Sikringsstyrke er."; Notat af 23-8-1939 "Formering af en mindre Sikringsstyrke"; Notat af 24-8-1939 "Paatænkt Forøgelse af Fredsstyrken".

158 RA, Krigsministeriet, Mobiliseringskontoret, pk. 23, 1937-39, Notits af 26-8-1939 om telefonopkald; Notat "Statsraadet, Fortroligt"; "Til Ritzaus Bureau, Krigsministeriet meddeler."; Generalstaben, Operationssektionen, Indgående skrivelser, pk. 33 (1939/I), Krigsministeriet, Fortroligt, Rundskrivelse, M 1355 og M 1367 af 31-8-1939 hhv. 1-9-1939 til Hærens Afdelinger m.fl.

159 RA, Generalstaben, Operationssektionen, kopibog D53 (1939), Generalkommandoen, Fortroligt G.O. 91/599 af 6-9-1939 til Krigsministeriet.

Withs ønske om at undgå hjemsendelse af halvdelen af den styrke, der var blevet indkaldt 1. september, blev ignoreret,¹⁶⁰ men regeringen tog nu de nødvendige skridt til at frigøre sig fra 1937-lovens begrænsninger. Regeringen gav her sig selv den handlefrihed, som With havde anbefalet det foregående efterår i sit "Enhedsværn"-forslag. Det skete den 23. september ved "Lov om Bemyndigelse til midlertidig at afvige fra visse Bestemmelser i Lov Nr. 112 af 7. Maj 1937 om Hærens Ordning ...". Herefter kunne man ikke alene indkalde flere, end 1937-loven angav. Man var heller ikke længere begrænset til at indkalde fra den sidste årgang, men kunne også indkalde blandt de mænd fra det foregående og efterfølgende år, der var udtaget ved sessionerne, dvs. alle, der var erklæret tjenstdygtige.¹⁶¹ Dvs. at man kunne undgå kun at belaste den lille del af en årgang værnepligtige, der havde været indkaldt til uddannelse. Umiddelbart skete der intet i retning af at udnytte disse nye muligheder, og With var nu på vej mod pensionering.

Den 1. november blev spørgsmålet om en tjenstgørende større beredskabsstyrke imidlertid drøftet med Prior, hans udpegede afløser. Prior gjorde klart, at han som With mente, at beredskabet skulle bæres af den yngste årgang rekrutter. De skulle fordeles på to indkaldelser årligt med 1½ års tjenestetid, hver på ca. 9-10.000 mand. Med den forventelige afgang ville man altid råde over ca. 16-18.000 mand. Det ville muliggøre opretholdelsen af en beredskabsgruppe i hver landsdel på 3-4 bataljoner med artilleri, rytteri og ingeniørtropper. Ordningen kunne begynde at blive indfaset i vinteren 1940-41 med de to 1940-hold á 7.000 mand og kunne være helt på plads i sommeren 1942, hvor holdene var øget til 8.500. Indtil dette tidspunkt måtte beredskabet bæres af uddannede genindkaldte fra ældre hold, hvor man dog skulle bestræbe sig på at lette tjenesten mest muligt. Det kunne også ske ved i mulig udstrækning at udnytte folk, der frivilligt påtog sig tjenesten.¹⁶²

Befalingsmandskadrerne

De svage kadrer af faste og værnepligtige befalingsmænd havde altid været et centralt angrebspunkt i Withs kampagne for en bedre hær. Det er væsentligt at notere sig, at dengang var "befalingsmænd" en fællesbetegnelse, der dækkede officerer, mellemgruppen "officierer" samt underofficerer fra korporal til oversergent,

160 RA, Generalstab, Operationssektionen, Indgående skrivelser, pk. 33 (1939/I), Hærlovsarkivet. Hærloven af 1937 (Mappe 30), Krigsministeriet, Fortroligt, Rundskrivelse, M 1675 af 13-9-1939 til Hærens Afdelinger m.fl.; Krigsministeriet, 5. Kontor, pk. 33,.

161 RA, Generalstab, Operationssektionen, Indgående skrivelser, pk. 33 (1939/I), Hærlovsarkivet. Hærloven af 1937 (Mappe 30), Lov (Nr. 338-1939) af 23.9.1939 "Bemyndigelse til midlertidig at afvige fra visse Bestemmelser i Lov Nr. 112 af 7. Maj 1937 om Hærens Ordning samt i Lov Nr. 113 af 7. Maj 1937 om Søværnets Ordning.

162 RA, Generalstab, Operationssektionen, kopibog D54 (1939), Generalmajor W.W. Prior, G.O./974 af 4-11-1939 til Krigsministeriet.

hvor ordet nu kun dækker underofficersgruppen. I begyndelsen af 1939 havde Withs pres på Alsing Andersen fået Stemmann til at undersøge udviklingen. Direktøren kunne orientere ministeren om, at i 1909-loven havde det samlede antal befalingsmænd i fredtidsstyrken, dvs. under uddannelsen af de værnepligtige, været på 17 % af den samlede styrke, under 1922-loven var dette tal faldet til 11,4 %, med 1932-loven var antallet steget lidt til 13 % og med 1937-loven til 14 %.¹⁶³

Men Withs problem knyttede sig ikke kun til fredsstyrken, som han understregede i en skrivelse midt i oktober samme år, dvs. efter etableringen af beredskabsstyrken ved starten af den nye verdenskrig. Den svage bemanning betød, at de mobiliserede linjeafdelinger, dvs. Hærens højst prioriterede dele, i gennemsnit kun rådede over én linjeofficer og én officiant pr. underafdeling (dvs. kompagni, eskadron eller batteri). De lavere prioriterede enheder manglede helt linjebefalingsmænd, og der manglede en reservepulje til at dække behov ved sygdom. Det var nødvendigt at opbygge de fastansatte kadrer for at "give Hæren den uddannelsesmæssige og disciplinære Fasthed".¹⁶⁴

I første omgang havde hærledelsens indsats imidlertid været rettet mod at skaffe de stærkere værnepligtige kadrer, som specielt ville blive nødvendige i krigsstyrken. De skulle være som stivere i harmonikaen, så den ikke blot var en blød pose.

Et eksempel på, at With tog spørgsmålet op, var en skrivelse fra slutningen af maj 1938, dvs. tidligt i indsatsen for at udnytte den stadig mere truende internationale situation til forbedringen af Hæren. Her var emnet behovet ved de bevogtningsstyrker på i alt 12.000 mand, der i Jylland skulle sikre området bag felthæren og på Sjælland bevogte sekundære kyststrækninger. Felthæren havde ikke mulighed for at afgive befalingsmænd til disse enheder. Derfor skulle der gennemføres en ekstraordinær uddannelse af værnepligtige officerer. Der skulle oprettes en ekstra "kornetskole", dvs. et reserveofficerskursus, samme efterår. Eleverne skulle i størst mulig udstrækning være frivillige. Dette ville kunne frigøre ældre reserveofficerer fra andre enheder til bevogtningsstyrkerne.¹⁶⁵

Emnet blev også taget op i slutningen af december samme år i Withs forslag til et "Enhedsværn". Her gentog generalen forslaget om at oprette en ekstraordinær kornetskole ved fodfolket, og han ønskede at holde flere uddannede "officersaspiranter" længere inde. Problemet ved disse skridt var, at de positive virkninger på befalingsmandssituationen først ville vise sig 1½ år senere.¹⁶⁶ I et notat konstate-

163 RA, Stemmann, samling, "Spørgsmål stillet af Forsvarsministeren den 12/2 1939".

164 Ibid., Generalkommandoen, Fortroligt, G.O. 70/826 af 13-10-1939 til Krigsministeriet.

165 RA, Generalstab, Operationssektionen, kopiborg D58 (1938). Generalkommandoen, Fortroligt, G.O. 70/514 af 25-5-1938 til Krigsministeriet.

166 Ibid., Chef for Generalkommandoen, Fortroligt, G.O. 70/874 af 22-12-1938 til Forsvarsministeren.

Under Sikringsstyrken havde man oprettet ekstraordinære kurser for at dække behovet. Her det ekstraordinære fodfolkskornetkursus med 60 elever på Kronborg i 1917. (Foto: Rigsarkivet).

rede Stemann, at det ekstra kornethold på 40 mand ville medføre en ekstraudgift på 100.000 kr.¹⁶⁷

I begyndelsen af juni 1939 understregede With de ekstra problemer, der ville opstå, når man både skulle finde befalingsmænd til en beredskabsstyrke og samtidig have kadre til uddannelsesenhederne for rekrutter, dvs. situationen under Sikringsstyrken. I første omgang måtte man løse problemet ved at antage værnepligtige officerer og reserveofficerer til frivillig tjeneste. De kunne afløse linjebefalingsmænd, men problemet kunne ikke løses tilfredsstillende uden at forøge antallet af fastansatte officerer og officianter, dvs. befalingsmænd af linjen.¹⁶⁸

Den tidligere omtalte bemyndigelseslov fra 23. september 1939 løste problemet med de værnepligtige befalingsmænd. Det var nu bl.a. op til ministeren at fastlægge antal samt indhold og længde af deres uddannelse. Men loven bemyndigede nu også ministeren til at fastlægge bl.a. længden af uddannelsen af befalingsmænd af linjen og reserven.¹⁶⁹ Dvs. at den skabte handlefrihed for afgørende reformer.

Med udgangspunkt i denne lov kunne With nu fremlægge forslag til ministeren om en drastisk omlægning af uddannelserne, der forholdsvis hurtigt kunne

167 RA, Krigsministeriet, 5. Kontor, pk. 33, Hærlovsarkivet, Hærloven af 1937, Fortroligt, 6-1-1939 "ad Chefen for Generalkommandoens Skrivelse Fortroligt G.O. 70/874 af 22-12-1939".

168 RA, Generalstaben, Operationssektionen, Fortroligt, G.O. Nr. 91/358 af 5-6-1939 til Forsvarsministeren.

169 RA, Krigsministeriet, 5. Kontor, pk. 33, Hærlovsarkivet, Hærloven af 1937, "Lov om Bemyndigelse til midlertidig at afvige fra visse Bestemmelser i Lov Nr. 112 af 7. Maj 1937 om Hærens Ordning ...".

skaffe en forøgelse af de faste befalingsmandskadrer. Det var, hvad generalen gjorde i en skrivelse fra 13. oktober 1939. With understregede, at der var hårdt brug for en udvidelse af enhedernes linjekadrer fra den eksisterende situation med kun en officer og en officiant pr. underafdeling. Kun gennem en forøgelse af antallet kunne man opnå den uddannelsesmæssige og disciplinære "Fasthed". At anvende reservens faste befalingsmænd, dvs. reservebefalingsmænd med kontrakt, ville kun være en midlertidig løsning.

Derfor anbefalede With nu, at uddannelsen af linjebefalingsmænd blev dramatisk accelereret. Egnede kornetter skulle efter kun to måneder udnævnes til sekondløjtnant og efter yderligere seks måneder til løjtnant. Derefter kunne han efter seks måneders god tjeneste og et kun seks måneders officerskursus med kun militære fag udnævnes til premierløjtnant, dvs. linjeofficer. Han ville således kun være væk fra praktisk tjeneste i seks måneder, og der ville kun gå tre år fra rekrutskolen til udnævnelsen til linjeofficer. Det første sådanne korte officerskursus burde oprettes i november samme år, dvs. kun et par uger derefter og før Withs pensionering. På tilsvarende måde foreslog With, at oversergenter med kun seks måneders tilfredsstillende tjeneste blev udnævnt til officiant. Det var et forslag til en dramatisk omlægning af officersuddannelsen, der lagde afgørende vægt på befalingsmandens demonstrerede egnethed i den praktiske tjeneste.

Forslaget viste Withs vilje til at prioritere løsningen af Hærens akutte problemer højest, selv når dette indebar brud med officersuddannelsens da mere end 100-årige traditionelle vægt på civil dannelse og uddannelse.¹⁷⁰

Konklusioner og overvejelser

På baggrund af denne artikels revisionistiske syn på tiden op til og under 1937-Hærordningen tegnes billedet af en hærledelse, der under indtryk af den stadig mere akutte krigsrisiko drev værnet igennem et accelereret reform- og forberedelsesforløb. Der var for Gørtz og specielt With ingen hellige køer, og officerer i nøglestillinger som Nørresø på Skydeskolen for Håndvåben og generaltøjmesteren Charles Rye var proaktive og selvstændige bidragydere til forløbet.

Udgangspunktet, 1932-hærordningen, var meget svagt og mangelfuldt. Derfor var der meget langt igen, specielt da hærledelsen ikke bare søgte at skabe en lille effektiv styrke. En sådan ville nemlig berøve regeringen muligheden for i en krise at trække Hæren ud som en harmonika, der kunne danne et forebyggende neutralitetsforsvar og dermed skabe en tærskel, der gjorde anvendelse af dansk territorium irrationel for en fjende. Tærsklen skulle være så høj, at de krigsførende ville se det som for omkostningsfuldt at opnå de trods alt begrænsede fordele, de ville have af at kontrollere Danmark. Det var reelt en forlængelse af J.C. Christen-

170 RA, Generalstaben, Operationssektionen, Fortroligt, G.O. Nr. 70/826 af 13-10-1939 til Krigsministeriet.

sens idé med 1909-ordningen, men nu med et landforsvar, der også skulle kunne påvirke Tysklands overvejelser direkte.

Målet var ikke let opnåeligt, fordi man ud over Munchs "hvad skal det nytte"-logik også stadig skulle overvinde arbejderbevægelsens klassekritiske holdning til Hærens officerer. For With var ændring af negative holdninger i Socialdemokratiet den afgørende forudsætning for at nå sine mål. Som Staunings ord ved partikongressen i begyndelsen af januar 1939 viser, havde generalløjtnanten på det tidspunkt stadig en partner i sine bestræbelser, men som nævnt blev statsministeren ramt hårdt af de efterfølgende forårsmåneders skuffelser. Det vil dog altid forblive tvivlsomt, om hærledelsen kunne have opnået mere på beredskabsområdet, end hvad Munch, der kontrollerede arbejdet i 21-mandsudvalget og den efterfølgende udvikling, fandt acceptabelt. Det havde forudsat, at Stauning havde magt og energi til presse sin vilje igennem, og det er der intet, der tyder på var tilfældet.

Som beskrevet opnåede generalerne under udnyttelsen af kriser og den senere faktiske krig små forbedringer ud over loven både med hensyn til bevæbningen, kadrerne og muligheden for at øge mobiliseringshærens størrelse. Det skete under Stemmanns kreative hjælpsomhed efter konfrontationen med With i 1937. Det var muligt pga. af Staunings og hans forsvarspolitiske væbner Alsing Andersens velvilje både op til og efter vedtagelsen af 1937-hærordningen.

Artiklens tese var for det første, at de fire meget forskellige generaler havde nogenlunde samme mål, og at de med betydelig succes og dygtighed udnyttede mulighederne op til 1937-ordningen og under de efterfølgende kriser indtil Withs pensionering ved udgangen af november 1939. Der var dog klare grænser for, hvad der kunne opnås, og efter Stauning måtte opfattes som demoraliseret af skuffelserne i foråret 1939, har det været endnu vanskeligere.

Det viste sig nu urealistisk at genskabe Sikringsstyrkens forløb, hvor man gennem uddannelse af en stor del af værnepligtsårgangene til at bære neutralitetsberedskabet, som bivirkning både fik opbygget Hærens mobiliseringsstyrke og givet en stor gruppe af befalingsmænd en betydelig praktisk tjenesterutine. Der var en god grund til, at det ikke lykkedes i 1939-40. Under Sikringsperioden fra 1914 havde Munch som forsvarsminister administreret en ordning, der havde neutralitetsforsvar som sit formelle formål. Dette mål var ikke i modsætning til en opbygning af mobiliseringsstyrkens størrelse. I 1939 lod regeringen og dermed Stauning sig være bundet af aftalen med Munch og hans parti om, at hæren ikke skulle gøre modstand ved en regulær stormagtsinvasion. I den sammenhæng var en forøgelse af krigsstyrken ulogisk pengespild. Det var meningsløst at opretholde en beredskabsstyrke, der kunne mere end bevogte og konstatere evt. krænkelser. Uanset, hvor god forståelse, der var mellem With og Stauning og fortsatte med at være medstatsministerens håndgangne mænd, var det ikke muligt at komme længere på dette område.

Men på materielområdet fortsatte de forbedringer, som With havde kæmpet for siden Staunings forsvarsministertid, selv efter hans afløsning som Chef for Gene-

ralkommandoen. Med lovændringen fra slutningen af september 1939 var der også skabt frihed til, at regeringen kunne løse problemet med de svage og urutinerede befalingsmandskadrer, og With undlod ikke at fremlægge en vej til at gøre dette med den for ham typiske målrettethed.

Som Palle Roslyng-Jensen har beskrevet, fortsatte brobygningsindsatsen til Socialdemokratiet under Besættelsen. Man kan sige, at Withs, Gørtz' og Stemanns forskellige 1936-38-mål blev afspejlet i Gørtz' organisationsforslag fra maj 1948 med en neutralitetsforsvarsstyrke på over 200.000 mand. Men disse mål blev først nået med og efter 1951-forsvarslovene, hjulpet på vej af våbenhjælpen, NATO-finansiering af ny infrastruktur og alliancens krav om opretholdelse af en "Dækningsstyrke" bygget på 18 måneders værnepligtstjeneste.

Det nye kanonmateriel kunne, hvad det var anskaffet til. Her en let panservogn (Sd.Kfz. 221) med frontpanseret gennembrudt af to panserskud fra en 20 mm Madsen maskinkanon den 9. april (en af de fire standsede panservogne ved Bredevad). (Foto: Rigsarkivet).

Lad mig her til sidst vende mig mod begivenhederne den 9. april. Problemet ved generalernes indsats var, at den byggede på den opfattelse, at tysk aggression kunne forebygges, fordi Tyskland kun kunne opnå begrænsede fordele ved at kontrollere Danmark. Det ville den tyske hærns rationelle analyse nå frem til.

Tysklands optræden over for Danmark under Første Verdenskrig var faktisk holdt tilbage af landets hærledelses rationelle analyse, men nu var situationen dels ændret ved, at Hitler var villig til at tage en klar risiko for at nå sine mål. Den tyske hær havde allerede under krigsplanlægningen mod Danmark fra 1917 accepteret, at kontrollen over Jylland var en forudsætning for operationer mod Norge. Dette vidste enkelte danske beslutningstagere som udenrigsminister Munch og Berlin-gesandten Herluf Zahle fra forhandlingerne med den daværende tyske gesandt i København, men den baggrundsviden manglede generalerne.

Gørtz havde i øvrigt ret i, at Jylland havde luftmilitær betydning, men ikke som bomberbase. Fra 1942 blev kontrollen over Jylland afgørende for luftforsvaret af Tyskland, så hvis kravet om kontrol ikke var kommet i 1940, måtte det blive en realitet to år senere. Denne situation ville være opstået, hvis overfaldet mod Norge og Danmark var blevet rykket til efter invasionen af Vesteuropa, der ved at erobre baser på den franske Atlanterhavs-kyst ville have gjort operationerne mod Skandinavien overflødige.

Summary

The Danish Social-Democratic Party had historical close relations with its German sister party. When severe persecution started following Hitler's coming to power, the Danish Party under Prime Minister Thorvald Stauning started to consider a revision of its security and military policies. Traditionally the party had sought security through unilateral disarmament, and the army officer corps had been considered class enemies.

However, Stauning had never been one of the Party's pacifists, and in 1931 he had selected Major-General Erik With as Commanding General against the strong opposition of the government coalition partner, the Social Liberal ("Radical") Party.

With was an old acquaintance of Stauning. He was known to be a dynamic national-conservative protagonist, networker and lobbyist for the re-establishment of an army large enough to resist invasion. With understood that the success any such project required the acceptance and support of the Social Democrats, and he was eager to make any reform of his service making this possible. Initially the focus of co-operation was exclusively on the creation of a defence of the border against National-Socialist gangs. However by spring 1935 it was clear that Stauning was willing to go further. It is now clear that he sought a new combination of political understanding with Germany and a politically broadly sup-

ported defence compromise as his Liberal Party predecessor, J.C. Christensen, had achieved prior to the First World War.

However, both traditionalist inside his own party and the Social-Liberal leader, Foreign Minister Peter Munch, were unwilling to go so far, and the article follows to which extend With and Stauning were able to develop the army up to the spring 1939 international crisis. With and his General Staff chief and eventual successor, Ebbe Gørtz, sought to use this and later crisis and the war in the same way as the First World War neutrality defence had been used as a framework of expansion.

The generals' planning had long-term goals. The occupation that came on 9. April 1940 was an unforeseen interruption.